

САМОВЧИТЕЛЬ
з морфології сучасної української мови
з практикумом

Частина 2

2024

УДК 811.161.2'366 (076)

С 17

Обговорено і схвалено Вченою радою Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж» (протокол № 6 від 17 грудня 2024 року)

Рецензенти:

Біловус Л. І. – доктор історичних наук, кандидат філологічних наук, професор, заступник директора ННЦ моніторингу якості освіти та методичної роботи Західноукраїнського національного економічного університету.

Самовчитель з морфології сучасної української мови з практикумом : Навчальний посібник / автори-укладачі С. В. Турлюк, Н. І. Скрипник. Вінниця: ТВОРИ, 2024. 111 с.

Навчальний посібник «Самовчитель з морфології сучасної української мови з практикумом» призначений для всіх, хто прагне вдосконалити знання з морфології української мови. Видання охоплює основні граматичні категорії числівників, займенників та прислівників, їхні морфологічні ознаки та особливості вживання.

Посібник призначений для студентів педагогічних коледжів, учителів, здобувачів повної загальної середньої освіти, а також усіх, хто прагне покращити свою мовну та мовленнєву компетентність.

Матеріали, вміщені у посібнику, можуть бути використані як під час аудиторних лекційних і практичних занять, так і для організації самостійної позааудиторної роботи студентів.

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	4
БЛОК 1. ЧИСЛІВНИК	6
Опорний конспект	6
Морфологічний тренажер	24
Самодіагностика	29
Тестові завдання за темою «Числівник»	37
БЛОК 2. ЗАЙМЕННИК	41
Опорний конспект	41
Морфологічний тренажер	63
Самодіагностика	69
Тестові завдання за темою «Займенник»	78
БЛОК 3. ПРИСЛІВНИК	82
Опорний конспект	82
Морфологічний тренажер	91
Самодіагностика	94
Тестові завдання за темою «Прислівник»	104
КЛЮЧІ ВІДПОВІДЕЙ ДО ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ	109
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	110

ВСТУПНЕ СЛОВО

Мова – це невід’ємна складова частина нашої національної ідентичності, потужний засіб комунікації та ключ до глибшого розуміння нашого минулого і сучасного. Українська мова – одна з найбагатших і наймелодійніших мов світу. Її знання допомагає нам не лише краще зрозуміти себе, а й відкриває двері до безмежного світу літературної краси, народної мудрості, наукових досягнень. У складній системі української мови морфологія займає особливе місце, адже саме вона досліджує будову слова, його форми та граматичні категорії, що дозволяють висловлювати думки точно, виразно і правильно.

Цей самовчитель з морфології української мови створено як практичний інструмент для тих, хто прагне вдосконалити свої знання, опанувати основи граматичної структури мови або ж закріпити вже наявні навички. Посібник стане в пригоді як школярам і студентам, так і дорослим, які хочуть розширити свої знання або підготуватися до професійного чи академічного використання української мови.

Усі розділи посібника подано послідовно в доступній і зрозумілій формі. Теоретичні пояснення викладено у вигляді опорних конспектів, що супроводжуються прикладами, які ілюструють практичне використання граматичних форм. Для зручності опанування матеріалу кожна тема підкріплюється морфологічним тренажером – системою вправ, що допоможуть закріпити знання, та блоком «Самодіагностика», який дасть можливість перевірити рівень їх засвоєння. Працюючи над удосконаленням власної морфологічної компетентності, кожен може визначати зручний для себе темп.

Матеріалом для створення системи вправ стали дописи в соціальних мережах «Телеграм», «Фейсбук», «Інстаграм», а також на офіційних сайтах державних устарнов, організацій, що дозволило не лише осучаснити змістову складову, але й привернути увагу носіїв до грамотного послугоування

рідною мовою, адже дописи в інтернет-просторі, на жаль, свідчать про порушення їх авторами цілої низки мовних норм, зокрема й морфологічних.

Як відомо, сучасні підлітки та молодь є активними користувачами Всесвітньої мережі, мовлення зіркових ведучих, блогерів, публічних осіб сприймають як взірцеве, не вдаючись до глибокого мовного аналізу, а це означає, що наслідують не завжди кращі його зразки.

Рішення використати оригінальний контент соціальних мереж як дидактичний матеріал і запропонувати його для критичного опрацювання, ретельного мовного аналізу не випадкове, а зумовлене бажанням автора загострити мовне питання, довести необхідність плекати власне мовлення, дбати про його правильність та чистоту.

Окрім того, матеріалом для створення різних видів практичних завдань послуговували твори класиків української літератури – Т. Шевченка, Л. Українки, М. Коцюбинського, П. Мирного, В. Сосюри, Д. Павличка, В. Симоненка, Л. Костенко, М. Сингаївського – та сучасних поетів – М. Луківа, К. Бабкіної, П. Вишебаби, Т. Яковенко.

Опанування морфології – це важливий крок на шляху до впевненого й грамотного володіння мовою. Працюючи з цим самовчителем, ви не лише поглибите свої знання, але й здобудете практичні навички, необхідні в повсякденному житті, навчанні чи професійній діяльності.

Нехай цей посібник стане вашим надійним помічником у вивченні української мови, а любов до слова та рідної мови супроводжують вас упродовж життя!

БЛОК І. ЧИСЛІВНИК

Опорний конспект

1. Числівник, його значення, граматичні ознаки, синтаксична роль.

2. Розряди числівників за значенням і будовою. Творення числівників.

3. Відмінювання і правопис кількісних числівників.

4. Зв'язок числівників з іменниками.

5. Уживання числівників на позначення часу і дат.

6. Правопис числівників.

1. Числівник, його значення, граматичні ознаки, синтаксична роль

Числівник – повнозначна частина мови, яка називає кількість як узагальнене число, кількість предметів або їх порядок при лічбі і відповідає на питання скільки? скількох? скільком? скількома? на скількох? котрий? котра? котре? котрі? Наприклад: *два. семедо. сорок шість. сотий.*

Виникнення і розвиток числівників тісно пов'язується із виникненням і розвитком поняття числа. Первісне значення числа було тісно пов'язане з уявленням про перелічувальні предмети і лише поступово відокремилось від нього. Цікаво знати, що назва числівника *сорок* походить від назви мішка, в який входило рівно 39 і 1 біляча шкірка.

Залишки такої кокретності збереглися й нині в різних мовах, зокрема в українській, і характеризуються наявністю в них так званих *нумеративних*

слів, тобто слів, що вживаються при числівниках під час перерахування різних предметів: *штука, душа, особа, голова, чоловік*.

Відомі різні системи позначення кількості й рахунку. Рахували:

- четвірками (4 пальці),
- п'ятірками (5 пальців),
- шестірками (5 і 1 палець),
- десятками (10 пальців),
- копами (1 копа – 60 снопів),
- міряли ліктями, п'ятірнею.

Цікаво знати, що...

* У місцях, де жили стародавні люди, археологи знаходили предмети з вибитими крапками, надряпаними рисочками, глибокими зарубками. Ці знахідки свідчать про те, що вже в кам'яному віці люди вміли не тільки рахувати, а й фіксувати («записувати») результати своїх підрахунків.

* Приблизно за 3000 років до нашої ери було зроблено найважливіше відкриття: люди винайшли спеціальні значки для позначення певної кількості предметів.

* Найвидатнішим досягненням людства є сучасна *десятькова* позиційна система числення. За допомогою цієї системи записують які завгодно великі числа, використовуючи лише десять цифр. Таке можливо тому, що одна й та сама цифра має різні значення залежно від її позиції в числі.

* Цифри 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 називають *арабськими*. Однак араби лише розповсюдили систему, створену індусами.

* Деякі племена використовували інші позиційні системи числення. Наприклад, індіанці використовували двадцяткову систему, а стародавній народ шумери – шістдесяткову.

* Розбиття однієї хвилини на 60 секунд, а однієї години на 60 хвилин – приклад явного спадку *шістдесяткової* системи.

* Лічба за допомогою десяти пальців рук призвела до появи десяткової системи. Загальна кількість пальців на руках і ногах стала основою для створення *двадцяткової* системи.

* «Пальцьове» походження має й *дванадцяткова* система: спробуй великим пальцем руки підрахувати фаланги на інших пальцях цієї ж руки, вийде 12. Так виникла лічба *дюжинами*. І в наші дні в Європі дюжинами продають носовички, гудзики, курячі яйця. Кількість предметів у столових приборах і сервізах (виделки, ножі, тарілки, чашки, бокали тощо), як правило, дорівнює 6 (півдюжина), 12, 24 і т.д.

Проблемне завдання «Я так думаю». Ці слова вживаються на позначення кількості. Чи є вони числівниками? Поділіть ці слова на групи. Принцип поділу оберіть самостійно. Свою думку аргументуйте, починаючи її словами «Я так думаю».

Маса, море, видимо-невидимо, тринадцять, вісімдесят, десятеро, тьма, купа, уйма, чотири цілих п'ять десятих, гибель, сила, безліч.

Висновок: Числівниками є слова *тринадцять, вісімдесят, десятеро, чотири цілих п'ять десятих*, оскільки вони називають кількість точно. Слова *маса, море, тьма, купа, уйма, гибель, сила* – це іменники, вжиті у переносному значенні, а слова *безліч, видимо-невидимо* – це прислівники.

Придумайте речення, в яких ці слова означають кількість, як-от:

- *Дарма, що гарнії будинки, худоби **гибель**, грошей **тьма*** (П. Білецький-Носенко).

- ***Море** сміху, гомону, гумору!..* (С. Васильченко).

- ***Сила** троянд, гранатів і всяких квітів, яких я перше не бачив і не можу назвати* (М. Коцюбинський).

Отже, не всі слова, що вживаються під час рахунку, належать до числівників. Позначаючи кількість чи порядок при лічбі, слово повинне мати граматичні характеристики, що відповідають числівнику.

Не є числівниками слова *душа, копа, половина, двійка, десяток, п'ятка, третина, чверть*.

Граматичні ознаки числівників

* Усім кількісним числівникам властива граматична категорія відмінка.

* Числівники *не розрізняються за родами*. Лише числівник *один* має категорію роду і числа іменника: *один огірок, одна хата, одне відро, одні двері*.

* Числівникові *два* властива категорія роду: з іменниками чоловічого і середнього роду вживається форма *два*, а з іменниками жіночого – *дві*. Такі ж форми мають числівники *обидва-обидві, півтора-півтори*.

* Починаючи з числівника *два*, кількісні числівники *не мають категорії числа*, оскільки своїм значенням кожен такий числівник називає кількість предметів, більшу, ніж один.

* Кількісні числівники у поєднанні з іменниками виступають то пояснюваними, то пояснюючими словами, чим зумовлені їх різні синтаксичні функції:

- у формі називного відмінка числівник разом з іменником виконує роль *підмета*, рідше виступає *присудком*:

Виглядають із травички дві повнесенькі сунички (К. П.)

У бору грибів багато.

Два на два – чотири.

- у формі знахідного відмінка таке поєднання виконує роль *дodatка*:

По дорозі до інституту Левко зустрів двох своїх друзів.

- у формах інших непрямих відмінків числівник виконує роль *означення, обставини*:

Хто трьома зубами їсть сіно? (Нар. тв.)

Наразі загальна мережа зовнішнього освітлення на території Вінницької територіальної громади має протяжність 1008 кілометрів.

* Порядкові числівники *змінюються за родами, числами і відмінками*.

* Узгоджуються з іменниками (*перша вистава, десятий клас, двадцять другий рік*).

* Подібно до прикметника в реченні виступають означенням, рідше іменною частиною складеного присудка:

Кабінет інформатики розташовано на третьому поверсі.

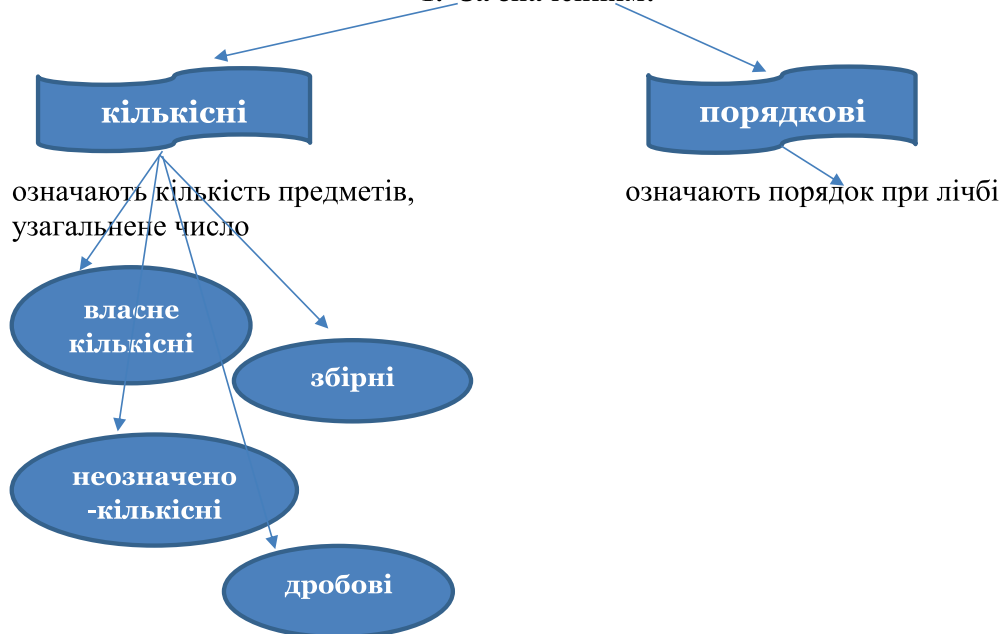
Студенти факультету педагогіки та фінансово-економічної діяльності проживають у другому гуртожитку.

Те побачення було для Олени першим (іменна частина складеного іменного присудка).

2. Розряди числівників за значенням і будовою.

Творення числівників.

1. За значенням:

Власне кількісні числівники:

- називають точно окреслене число предметів у цілих одиницях;
- пов'язуються тільки з тими іменниками, що підлягають лічбі: *п'ять відер, десять років, сто доріг*;

- охоплюють назви чисел в межах **1-10, 11-19, 20-90, 100, 200-900** + сполучення цих слів у складі аналітичних числових назв.

Збірні числівники:

- називають кількість предметів як сукупність, одне ціле: *троє, семеро, дев'ятеро*;

- вживаються для вираження кількості в межах від **2** до **20** : *двоє, троє ... десятеро ... сімнадцятеро ... двадцяттеро + тридцяттеро*;

- утворюються від власне кількісних числівників за допомогою суфіксів **-ой-** (троє), **-ер-** (четверо);

- сполучаються:

- з іменниками, що вживаються у формі множини (*двоє дверей, п'ятеро дітей, четверо коней*);

- з іменниками середнього роду - назвами неістот (*восьмеро вікон*);

- іменниками чоловічого і спільного роду - назвами істот (*десятеро студентів, шестеро сиріт*);

- назвами малих віком істот (*восьмеро цуценят, семеро козенят*).

Неозначено-кількісні числівники:

- вказують невизначену кількість;

- не відображають натурального ряду чисел (*багато, небагато, мало, чимало, кілька, декілька, кільканадцять, кількасот, стонадцять*);

- сполучаються з:

- конкретними іменниками (*багато листя, кілька рядків*);

- абстрактними іменниками (*чимало клопоту*);

- речовинними іменниками (*мало молока, кілька полуниць*);

- збірними іменниками (*багато дітвори*).

Кількісно-дробові числівники:

- називають точно фіксовану кількість частин, виділених у складі цілого;
- функціонують як складені форми, тому що поєднують у своєму складі кількісні і порядкові числівники;
- мішані кількісні сполучення містять у своєму складі число цілих одиниць: *дві цілих сім десятих, три цілих одна восьма*;
- за значенням до них належать числівники *півтора, півтори, півторапта*.

Порядкові числівники:

- означають порядок предметів при лічбі;
- відповідають на питання *котрий? котра? котре? котрі?*
- змінюються за родами, числами і відмінками;
- узгоджуються з іменниками (*перша вистава, десятий клас, двадцять другий рік*);
- подібно до прикметника в реченні виступають означенням, рідше – іменною частиною складеного присудка:

Перші ознаки хвороби з'являються на п'ятнадцятий день.

Україна фінішувала на сьомому місці у медальному заліку Паралімпіади-2024 (З мережі Telegram).

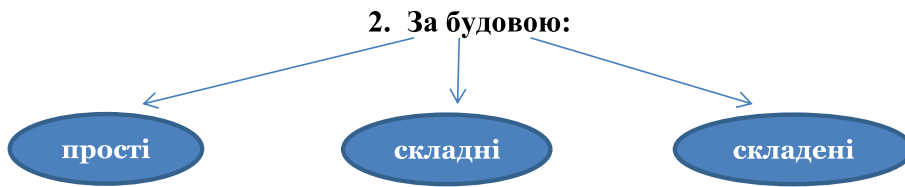
Право підняти найбільший Державний Прапор Вінниччини на Замковій горі було надано командирові батальйону забезпечення 14-бригади оперативного призначення «Червона калина» Національної Гвардії України, капітану Сергієві Харченку (З мережі Telegram).

- у називаючи дати, порядкові числівники разом з іменниками виконують функцію обставини:

У 2024 році за філіжанку кави потрібно було сплатити 31 грн (З мережі Telegram).

16 листопада – сто років Українському радіо (З мережі Telegram).

У Центрі протидії дезінформації спростували заяву про те, що в Україні планують зобов'язати жінок з ім'ям Тетяна змінити його на «Горпина» до 1 січня 2025 року (З мережі «Telegram»).

Прості об'єднують у своєму складі похідні і непохідні числівники з однією основою, а саме:

- назви чисел першого десятка (*один, три, сім, дев'ять, десять*);
- числівники *сорок, сто, тисяча*;
- числівники *мільйон, мільярд*;
- збірні числівники (*двоє, троє ...десятеро*);
- неозначено-кількісні числівники (*багато, мало, чимало, декілька*).

Складні утворилися з двох числівників, об'єднаних в одне слово:

- назви чисел другого десятка (*одинадцять, чотирнадцять*);
- назви десятків (*двадцять, шістдесят, дев'яносто*);
- назви сотень (*двісті, чотириста, сімсот, дев'ятсот*);
- збірні числівники (*дванадцятро, тридцятро*);
- неозначено-кількісні числівники (*кількадесят, кільканадцять, кількасот, кільканадцятро*);

Складені числівники, до складу яких входять прості і складені найменування:

двадцять один, сто тридцять вісім, три четвертих, одна ціла п'ять шостих, один мільйон двісті сімнадцять тисяч триста вісімдесят дев'ять.

3. Відмінювання кількісних числівників

Числівник — морфологічно своєрідний клас слів, тому що він нейтралізував успадковані від іменників і прикметників категорії роду та числа і лишився виразником лише однієї категорії відмінка.

Проте відмінок числівника має свою специфіку у порівнянні з відмінком іменника і прикметника. Це виявляється насамперед у досить розгалуженій системі словозміни, що зумовлено генетичними зв'язками числівника з різними групами слів.

За характером засобів вираження відмінкових форм у словозмінній системі числівників виділяється 11 типів відмінкових парадигм:

- відмінювання числівника **один** (одна, одне, одні);
- відмінювання числівників **два, три, чотири**;
- відмінювання числівників від **п'яти** до **десяти** й усіх числівників на **-дцять і -десят**;
- відмінювання числівників **сорок, дев'яносто, сто**;
- відмінювання числівників **двісті-чотириста** і числівників на **-сот**;
- відмінювання числівників **тисяча, мільйон, мільярд, нуль**;
- відмінювання збірних числівників;
- відмінювання складених числівників;
- відмінювання дробових числівників;
- відмінювання неозначено-кількісних числівників;
- відмінювання порядкових числівників.

1) Числівник **один** змінюється за родами, числами і відмінками. У родовому й орудному відмінках жіночого роду числівник має паралельні форми: **одної** (однієї), **одною** (однією).

Н. скільки?	один, одне	одна	одні
Р. скількох?	одного	однієї (одної)	одних
Д. скільком?	одному	одній	одним
З. скільки? скількох?	один, одного	одну	одні, одних
О. скількома?	одним	однією (одною)	одними
М. (на) скількох?	(на) одному	(на) одній	(на) одних

2) Числівник **два** у називному і знахідному відмінках розрізняються за родами (два – чол., серед. рід, дві – жін. рід). В орудному відмінку числівники **два, три** мають закінчення **–ома**, а числівник **чотири** – **–ма**.

Н. скільки?	два	чотири
Р. скількох?	двох	чотирьох
Д. скільком?	двом	чотирьом
З. скільки? скількох?	два, двох	чотири, чотирьох
О. скількома?	двома	чотирма
М. (на) скількох?	(на) двох	(на) чотирьох

3) Відмінювання числівників від **п'яти** до **десяти** й усіх числівників на **-дцять** і **–десят**.

Ця відмінкова парадигма охоплює найбільшу кількість числівників. Характерною її ознакою є наявність 2-х підсистем форм: **первинних** форм родового, давального, місцевого відмінків на **–и** та **вторинних**, що розвинулися під впливом відмінкових форм числівників **два, три, чотири –ох, –ом**.

Н. скільки? п'ять	одинадцять
Р. скількох? п'яти (п'ятьох)	одинадцяти (одинадцятьох)
Д. скільком? п'яти (п'ятьом)	одинадцяти (одинадцятьом)
З. скільки? скількох? п'ять, п'яти (п'ятьох)	одинадцять, одинадцяти (одинадцятьох)
О. скількома? п'ятьма (п'ятьома)	одинадцятьма (одинадцятьома)
М. (на) скількох? (на) п'яти (п'ятьох)	(на) одинадцяти (одинадцятьох)

4) Парадигма відмінювання числівників *сорок, дев'яносто, сто* найбільш однотипна, оскільки включає лише дві відмінних за закінченнями форми: *називного-знахідного* і непрямих відмінків (родового, давального, орудного та місцевого).

Н. скільки?	сорок□
Р. скількох?	сорока а
Д. скільком?	сорока а
З. скільки? скількох?	сорок□
О. скількома?	сорока а
М. (на) скількох?	(на) сорока а

5) Відмінювання числівників *двісті-чотириста* і числівників на *—сот*.

У складних числівниках на означення сотень *відмінюються обидві частини*, причому перша частина може вживатися в обох відмінкових формах: на *—и* чи *ох, —ом*:

Н. скільки? двісті	шістсот□
Р. скількох? дв ох сот□	шест и сот (шість ох сот)
Д. скільком? дв ом ст ам	шест и ст ам (шість ом ст ам)
З. скільки? скількох? дв істі , дв ох сот□□	шістсот□, шест и сот□□
О. скількома? дв ома ст ами	шість ма ст ами
М. (на) скількох? (на) дв ох ст ах	(на) шест и ст ах (шість ох ст ах)

6) Числівники *тисяча, мільйон, мільярд, нуль* відмінюються як відповідні іменники:

тисяча — як іменник І відміни мішаної групи;

мільйон, мільярд — як іменники II відміни твердої групи;

нуль — як іменник II відміни м'якої групи.

Н. скільки?	тисяча а	мільйон□	нуль□
Р. скількох?	тисячі і	мільйона а	нуля я
Д. скільком?	тисячі і	мільйону у	нулю ю
З. скільки? скількох?	тисячу у	мільйон□	нуль□

О. скількома?	тисяч ею	мільйон ом	нул ем
М. (на) скількох?	(на) тисяч і	(на) мільйон і	(на) нул і

7) Збірні числівники у непрямих відмінках мають форми відповідних кількісних числівників, причому в числівниках п'ятеро-двадцятеро і тридцятеро вони збігаються з вторинними формами відповідних кількісних числівників:

Н. скільки? дв оє	семер о	тридцят еро
Р. скількох? дв ох	сім ох	тридцят ох
Д. скільком? дв ом	сім ом	тридцят ом
З. скільки? скількох? дв оє , дв ох	семер о , сім ох	тридцят еро , тридцят ох
О. скількома? дв ома	сім ома	тридцят ма
М. (на) скількох? (на) дв ох	(на) сім ох	(на) тридцят ох

Числівники *обидва, обидві, обоє* відмінюються як числівник *два*, втрачаючи в непрямих відмінках показники родової приналежності:

Н. скільки? обид ва	обид ві	об оє
Р. скількох?	об о х	
Д. скільком?	об о м	
З. скільки? скількох? обид ва	обид ві	об оє об о х
О. скількома?	об о ма	
М. (на) скількох?	(на) об о х	

8) У складених числівниках відмінюється кожне слово окремо.

Н. скільки? чотир иста	п'ятдесят	сім
Р. скількох? чотир о х сот	п'ятдесят и (п'ятдесят о х)	семи (сім о х)
Д. скільком? чотир о м ст ам	п'ятдесят и (п'ятдесят о м)	семи (сім о м)
З. скільки? скількох? чотир иста	п'ятдесят	сім, чотир о х сот п'ятдесят и (п'ятдесят о х) семи (сім о х)
О. скількома? чотир ма ст ами	п'ятдесят ма (п'ятдесят о ма)	сьо ма (сім о ма)
М. (на) скількох? (на) чотир о х ст а х	п'ятдесят и (п'ятдесят о х)	семи (сім о х)

9) Дробові числівники за структурою є складеними, тому в чисельнику відмінюються як кількісні, а в знаменнику – як порядкові.

- Н. скільки? дві п'ятих
Р. скількох? двох п'ятих
Д. скільком? двом п'ятим
З. скільки? скількох? дві п'ятих, двох п'ятих
О. скількома двома п'ятими
М. (на) скількох? (на) двох п'ятих

10) Неозначено-кількісні числівники відзначаються строкатістю форм, оскільки невелика кількість їх формує три типи відмінювання:

- а) *кілька, декілька* відмінюються як числівник *два*;
б) *багато, небагато* – подібно до числівника *три*;
в) *кількадесят, кільканадцять, стонадцять* – як *п'ять*;
г) *мало, немало, чимало + півтора, півтори, півтораста* –

невідмінювані.

Н. скільки?	кілька	багато
Р. скількох?	кількох	багатьох
Д. скільком?	кільком	багатьом
З. скільки? скількох?	кілька, кількох	багато, багатьох
О. скількома	кількома	багатьма
М. (на) скількох?	(на) кількох	(на) багатьох

Н. скільки?	кількадесят
Р. скількох?	кількохдесятьох
Д. скільком?	кількомдесятьом
З. скільки? скількох?	кількадесят, кількохдесятьох
О. скількома	кількомадесятьма
М. (на) скількох?	(на) кількохдесятьох

11) *Порядкові* числівники відмінюються як прикметники.

Порядкові числівники, що мають закінчення **–ий**, відмінюємо як прикметники твердої групи (*другий, сьомий, десятий, сімнадцятий, сороковий, тисячний*), а числівник *третій* (*третья, третье*) відмінюється, як прикметник м'якої групи.

Н. <i>котрий? котре?</i>	перш ий , перш е	перш а
Р. <i>котрого?</i>	перш ого	перш ої
Д. <i>котрому?</i>	перш ому	перш ій
З. <i>котрий? котрого?</i>	перш ий , перш ого , перш е	перш у
О. <i>котрим?</i>	перш им	перш ою
М. <i>(на) котрому?</i>	(на) перш ому	(на) перш ій

Н. <i>котрі?</i>	перш і
Р. <i>котрих?</i>	перш их
Д. <i>котрим?</i>	перш им
З. <i>котрі? котрих?</i>	перш і , перш их
О. <i>котрими?</i>	перш ими
М. <i>(на) котрих?</i>	(на) перш их

12) У складених порядкових числівниках відмінюється лише остання частина:

Н. <i>котрий?</i> сімсот дев'яносто четв ертий сімсот дев'яносто четв ерте
Р. <i>котрого?</i> сімсот дев'яносто четв ертого
Д. <i>котрому?</i> сімсот дев'яносто четв ертому
З. <i>котрий? котрого?</i> сімсот дев'яносто четв ертий , сімсот дев'яносто четв ертого , сімсот дев'яносто четв ерте
О. <i>котрим?</i> сімсот дев'яносто четв ертим
М. <i>(на) котрому?</i> (на) сімсот дев'яносто четв ертому

Н. <i>котра?</i>	сімсот дев'яносто четв ерта
Р. <i>котрої?</i>	сімсот дев'яносто четв ертої

Д. *котрій?* сімсот дев'яносто **четвертій**
З. *котру?* сімсот дев'яносто **четверту**
О. *котрою?* сімсот дев'яносто **четвертою**
М. *(на) котрій?* (на) сімсот дев'яносто **четвертій**

Н. *котрі?* сімсот дев'яносто **четверті**
Р. *котрих?* сімсот дев'яносто **четвертих**
Д. *котрим?* сімсот дев'яносто **четвертим**
З. *котрі?* *котрих?* сімсот дев'яносто **четверті**, сімсот дев'яносто **четвертих**
О. *котрими?* сімсот дев'яносто **четвертими**
М. *(на) котрих?* (на) сімсот дев'яносто **четвертих**

4. Зв'язок числівників з іменниками

Власне кількісні числівники синтаксично пов'язані з іменниками, що піддаються обліку.

1. Числівники *один* узгоджується з іменником в роді, числі та відмінку: *одного зошита, одному зошиту, одним зошитом; одної грушки, одній грушці, одною грушкою.*

2. Із формою Н. в. числівників *два, три, чотири* вживаються іменники у формі Н. в. множини: *два столи, дві сестри, два брати, три сосни, чотири книжки* (наголос змінює своє місце).

3. Числівники від *5* до *10, 11-20, 30, 50-80* вимагають після себе іменника у формі Р. в. множини: *п'ять сестер, одинадцять кілометрів, двадцять відер, шістдесят років.*

В інших відмінках, крім Н. і З., числівник узгоджується з іменником: *дев'ятьом дітям, дев'ятьма дітьми, на дев'ятьох дітях.*

4. Складні числівники – назви сотень у формі Н. в. вимагають Р. в. множини іменника: *двісті листків.*

5. Синтаксичний зв'язок складених числівників визначається останнім компонентом.

6. Збірні числівники вимагають Р. в. множини іменника: *трьох дітей, четверо гусенят*.

Збірні числівники не мають роду, числа, при відмінюванні свої форми зберігають лише в називному і знахідному відмінках, виступаючи з керованим іменником одним членом речення – підметом чи додатком. У непрямих відмінках збірні числівники замінюються формами власне кількісних числівників (*двоє дітей, двох дітей, двом дітям, двома дітьми, на двох дітях*). Зі збірними числівниками *обидва, обидві* іменники в називному відмінку множини вживають так само, як і з числівниками *два, дві* (*обидва вікна, обидві книжки, але обоє очей*).

7. Числівник *півтора, півтораєста* пов'язується з іменниками чоловічого і середнього роду, *півтори* – з іменниками жіночого роду. Вони вимагають форми Р. в. іменника: *півтора рази, півтора метра, півтори літри*.

8. Порядкові числівники узгоджуються з іменниками.

5. Уживання числівників на позначення часу й дат

В українській мові години позначаються порядковими числівниками, а хвилини і секунди – кількісними:

	<i>дев'ята година</i>
	<i>Пів на десяту, о пів на десяту</i>
	<i>Дев'ята година п'ятнадцять хвилин, п'ятнадцять хвилин по дев'ятій, п'ятнадцять хвилин на десяту, чверть по десятій, чверть на десяту</i>
	<i>за п'ятнадцять десятих, за чверть десятих, чверть до десятиї</i>

1 – хвилина; 2, 3, 4 – хвилини; 5, 6, 7, 8, 9, 10 ... 20, 30, 40, 50 – хвилин.

До слова «година» від 1 до 12 можна додавати слова ранку, дня, вечора, ночі: *десята година ранку, десята година вечора, дві години ночі.*

Для позначення хвилин від 1 до 30 використовується зворот ... хвилин на...(котру?): *десять хвилин на одинадцяті, п'ять 5 хвилин на шості.*

Для позначення хвилин від 30 до 59 використовується зворот ... хвилин на...(котру?) та за ...хвилин ... (котра?): *тридцять п'ять хвилин на одинадцяті, за двадцять п'ять хвилин сьома.*

Для позначення часу виконання дії використовують зворот: о ... годині (о котрій?): *о тринадцятій годині, о двадцятій годині.*

Числівники на позначення років мають форму чоловічого роду: 1648 рік – *тисяча шістсот сорок восьмий рік.*

Числівники на позначення десятиліть мають форму множини: *вісімдесяті роки* або *80-ті роки.*

Числівники на позначення століть мають форму середнього роду: *двадцять перше століття* або *XXI ст.; третє століття до нашої ери.*

Число дня у позначенні дат має форму середнього роду, назви місяців уживаються в родовому відмінку: *восьме березня, перше вересня*; рік у датах має форму родового відмінка: *тисяча дев'ятсот сорок четвертого року, одна тисяча вісімсот шістдесят першого року.*

6. Правопис числівників

Складні числівники:	кількісні	<i>одинадцять, дев'яносто, двадцять, триста, півтора, обидві, чотирьохсот.</i>
Складні числівники, компонентом яких є – сотий, –тисячний, –мільйонний, –мільярдний:	порядкові останнім	<i>трьохсотий, стодвадцятип'ятитисячний, дванадцятитисячний, шестимільйонний, двоохмільярдний.</i>

Окремо	Складені кількісні та порядкові числівники:	<i>дві тисячі двадцять п'ятий, тисяча п'ятсот, один мільйон двісті тридцять сім тисяч, три цілих шість десятих.</i>
	Порядкові числівники, до складу яких входять слова з половиною, з чвертю і под.:	<i>десять з половиною тисяч, три з чвертю склянки води.</i>
Через	Порядкові числівники на письмі передаємо переважно словами:	<i>дев'ятий поверх, перше побачення, Восьме березня.</i>
	Порядкові числівники, написані цифрами і літерами:	<i>7-й, 11-го, 35-мільйонний, 100-тисячний, 4-мільярдний.</i>
	При позначенні дат, сторінок видання, а також після римських цифр закінчення не пишемо:	<i>XXI століття, 24 лютого 2024 року, 18 сторінка.</i>

Схема морфологічного розбору числівників

1. Аналізоване слово.
2. Питання.
3. Початкова форма.
4. Розряд (підрозряд) за значенням.
5. Розряд за будовою.
6. Відмінок.
7. Як пов'язується з іменником?
8. Рід і число для порядкових і для числівника *один*.
9. Синтаксична роль.

Зразок морфологічного розбору числівника:

Запорізька чайка вміщала від п'ятдесяти до сімдесяти козаків.

П'ятдесяти (скільких?) – числівник, *п'ятдесят*, кількісний (власне кількісний), складний, родовий відмінок, узгоджується з іменником, означення.

Мофологічний тренажер

Вправа 1. Визначити синтаксичну роль числівників.

1. Подарунки вручали п'ятьом дітям. 2. Керівництво зустрілося з п'ятьма бригадами. 3. Завдання доручили п'яти бригадам. 4. П'ять бригад працює на будівництві нового укриття. 5. Я викопав собі погрібець глибиною в п'ять метрів, засипав туди картоплі, кілька головок капусти, три відра буряків, моркви. 6. Навчальний рік у вузах, школах, інших навчальних закладах розпочинається першого вересня. 7. Цього року першокурсниками стали юнаки та дівчата тисяча дев'яност дев'яносто першого року народження. 8. На третій парі у нас семінар із філософії. 9. На чемпіонаті України з легкої атлетики першою стала команда Донецька. 10. Друга світова війна закінчилась перемогою над фашистами.

Вправа 2. Поділити подані числівники на три групи: прості, складні, складені.

Двісті, сто, мільйон, мільярд, мільйон двісті тисяч, сто сорок перший, триста вісімдесят один, сімнадцять, двадцятий, нуль цілих п'ять десятих, восьмеро, тридцять, сорок, триста, дев'яносто шість.

Вправа 3. Запишіть прислів'я, у яких є числівники. Визначте їх розряд за значенням і будовою.

Зразок: Одна голова добре, а дві – краще. За одного битого двох небитих дають. Сім раз відмір, а один раз відріж. Семеро одного не ждуть. Покірне телятко дві мамки ссе.

Вправа 4. Провідмінійте подані числівники.

Три, шість, дванадцять, сто, п'ятдесят сім – письмово.

Дев'ять, шістдесят, сімнадцять – усно.

Вправа 5. Розкрийте значення фразеологізмів. Визначте в них відмінок числівників.

Грати першу скрипку; без сьомої клепки; в один голос; в три дуги зігнути; десятому заказати; сім потів вийде; сидіти на двох стільцях; сьома вода на киселі; п'яте колесо до воза; сім п'ятниць на тиждень; на сьомому

небі; під одну гребінку стригти; за двома зайцями; одним махом; один як палець.

Вправа 6. Записати цифри словами.

А) До 5 додати 17 дорівнює 22. Від 40 відняти 16. Знайти суму чисел 55 і 97. 168 поділити на 14. Знайти добуток чисел 9 і 6. Як називається цифра з 5 нулями? $\frac{1}{3}$ помножити на $\frac{2}{4}$. Різницю чисел 17 і 8 помножити на 6 – дорівнює 54.

Вправа 7. Запишіть числівники словами. Визначте відмінок, у якому вони вживаються.

* Найбільший із сумчастих ссавців – рудий кенгуру, який виростає завдовжки до 2,7 м від носа до кінчика хвоста, масою до 80 кг. Він рухається 10-метровими стрибками зі швидкістю до 55 км/год, перестрибує перепони заввишки 3 м.

* Орангутанг – найбільший із ссавців, що живуть на деревах. Маса самця орангутанга – до 90 кг, висота – до 1,5 м.

* Дорослий самець жирафа досягає 6 м заввишки, а своїм довгим язиком він може дотягтися до листя, яке росте ще на 0,5 м вище.

* Найменші серед морських черепах – рідлеї, або оливкові черепахи. Довжина їх – до 70 см, а маса – до 40 кг.

* Шкіряста черепаха – одна з найбільших серед усіх наземних і морських черепах. Її маса досягає 500 кг.

* Косатки – найбільші дельфіни, які полюють на ластоногих, пінгвінів, риб. Ці ссавці можуть розвивати швидкість до 55 км/год.

* Найбільшою є арктична медуза. Вона іноді виростає до 2,3 м у діаметрі і може мати сотні щупальців до 40 см завдовжки.

* Кистопері целаканти жили 300 млн. років тому, й учені вважали, що ці риби вимерли одночасно із динозаврами. Однак у 1938 році у водах Індійського океану, біля берегів Африки, був спійманий живий представник цих риб – латимерія, з парними плавцями, подібними до кінцівок наземних тварин.

* Найбільша рептилія у світі – солоновидний гребінчастий крокодил – живе біля узбережжя Індійського і Тихого океанів. Він досягає довжини до 7м, а маса його – до 1т.

Вправа 8. За поданою схемою запишіть рекомендації господарям щодо приготування цукатів з полуниці, правильно вживаючи відмінкові форми числівників з іменниками.

Полуниця – 1 кг

Цукор – 800 г

Вода – 200 мл

Лимонна кислота – 1/3 ч. л. або лимонний сік – 2 ст. л.

Вправа 9. Перепишіть текст, записуючи числівники словами відповідно до правил правопису.

А) 1. Згідно з опитуванням соціологічної групи «Рейтинг», проведеним восени 2024 року, 58% українців спілкуються вдома виключно українською мовою, 9% – лише російською, а 31% використовують обидві мови. 2. У 2019 році почав діяти закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної». 3. За перше півріччя 2024 року в Україні народилося 87655 дітей – це на 9% менше, аніж за аналогічний період торік. Водночас зафіксовано 250972 смерті. 4. Уночі армія РФ атакувала Україну 1 балістичною ракетою та 22 ударними безпілотниками, 20 з яких вдалося збити силами ППО. 5. З міського бюджету на придбання інвенторів та акумуляторів було спрямовано понад 2,5 мільйони гривень. 6. На Вінниччині господині приготували 7000 домашніх страв для військових. 7. Козятин має кілька пам'яток, які є справжніми архітектурними шедеврами: розкішний вокзал, чудова водонапірна башта і колишнє земське училище. 8. Соціальними послугами Денного центру соціально-психологічної допомоги охоплено більш як 1,8 тисячі людей. 9. Україні вдалося повернути тіла 503 полеглих оборонців з Донецького, Луганського та Запорізького напрямків. 10. Цьогоріч у громаді на підтримку оборонців передбачено 1 млрд 210 млн грн.

Б) Для того щоб 12 год щодня протягом року горіла 1 лампа потужністю 100 Вт, необхідно спалити 180 кг вугілля, внаслідок чого в атмосферу буде викинуто 425 кг CO₂. Тому радять встановити енергоощадні лампи. Вони служать у 5-8 разів довше, ніж лампи розжарювання, а електроенергії споживають у 10 разів менше (З мережі «Телеграм»).

Вправа 10. Пригадайте рядки з українських пісень, у яких вжито числівники. Запишіть 10 таких речень. Пригадайте правила правопису числівників.

Вправа 11. Зробіть повний морфологічний розбір числівників.

1). Україна завершила п'ятий змагальний день Олімпіади-2024 на сорок першому місці в медальному заліку. 2). Марта Костюк розпочинатиме матч одної четвертої фіналу Олімпіади-2024 у тенісі проти хорватки Донни Векич. 3). Поліцейському з Вінниччини за два роки вдалося розшукати тридцять шість зниклих дітей. 4) ЄС сьогодні направить Україні півтора мільярда євро доходів від заморожених активів РФ. 5). У Вінниці кілька днів поспіль фіксується рекорд максимальної температури повітря, яка вчора досягла тридцяти семи цілих чотирьох десятих градуса, що на чотири цілих чотири десятих градуса вище рекорду, який був зафіксований у тисяча дев'ятсот шістдесят сьомому році. 6) Унаслідок ворожих обстрілів у м. Дніпро постраждало шестеро людей. Чимало студентів долучилися до участі в соціальному проєкті «Брама», метою якого є кібергігієна, знищення російських осередків в Інтернеті (З мережі «Телеграм»).

Вправа 12. Перегляньте дописи в соціальних мережах. Доберіть 5 прикладів неправильного уживання числівників з іменниками.

Вправа 13. Перегляньте «Єдині новини» на телеканалах. Проаналізуйте мовлення ведучих, тележурналістів, експертів на предмет правильного вживання відмінкових форм числівників. Запишіть 5 прикладів. Виправте морфологічні помилки. Поясніть їх.

Самодіагностика

- Дайте визначення числівника.

- Назвіть розряди числівників за значенням.

- Визначте їх граматичні особливості.

- Проілюструйте синтаксичну роль числівників, самостійно дібравши приклади.

- Які граматичні категорії мають порядкові числівники?

- Назвіть розряди числівників за будовою.

- Наведіть по 5 прикладів числівників, що належать до кожного з розрядів за будовою.

- Пригадайте, як пишуться складені числівники?

- Як пишуть складні іменники і прикметники, першою частиною яких є числівники? Запишіть по п'ять прикладів таких іменників і прикметників.

- Як пишуться складні порядкові числівники, що закінчуються на – *сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний*? Запишіть по п'ять прикладів таких числівників.

Вправа 14. Визначте синтаксичну роль числівників. У дужках зазначте їх розряд за будовою.

На той час суддями були якісь два () Осли, одна () нікчемна Шкапа та два () стареньких Цапа (Гл.). Тепер від цілого світа відділяє його оця в кільканадцять () сажнів заввишки верства води (Коцюб.). За якихось десять () хвилин вони були на острові (Трубл.). Обидва () відчували голод (Трубл.). Страшне Чорнобильське лихо спіткало Україну 26 () квітня 1986 () року. А Настя вже шістнадцятий () рочок починає (Вовч.). Два () кольори мої, два кольори, оба () на полотні, в душі моїй оба... (Павл.). Підходжу й бачу під листком мальви двоє () ледь живих мокрих пташенят. Тридцять () чи сорок () років тому невідомий митець при відблисках вогнища вивів у печері перші () контури мамонтів.

Вправа 15. Пригадайте особливості відмінювання кількісних числівників. Провідмінійте письмово числівники *четверо, сімдесят п'ять, дев'ятсот вісімдесят шість; дев'ять одинадцятих; нуль цілих дві десятих.*

Н. _____

Р. _____

Д. _____

З. _____

О. _____

М. _____

Н. _____

Р. _____

Д. _____

З. _____

О. _____

М. _____

Н. _____

Р. _____

Д. _____

З. _____

О. _____

М. _____

Н. _____
Р. _____
Д. _____
З. _____
О. _____
М. _____

Н. _____
Р. _____
Д. _____
З. _____
О. _____
М. _____

Вправа 16. Усно провідмініайте числівники *п'ятнадцятий, двадцять чотири, обидва, сімнадцять, шістдесят, чотирьохсотий, чотириста.*

Вправа 17. Провідмініайте письмово числівники *чотириста тридцять два і чотириста тридцять другий, двісті одинадцять і двісті одинадцятий.* Зробіть висновок. Порівняйте особливості відмінювання кількісних числівників та утворених від них порядкових.

Н. _____
Р. _____
Д. _____
З. _____
О. _____
М. _____

Н. _____
Р. _____
Д. _____
З. _____
О. _____
М. _____

Н. _____
Р. _____
Д. _____

З. _____
О. _____
М. _____

Н. _____
Р. _____
Д. _____
З. _____
О. _____
М. _____

Вправа 18. Випишіть у дві колонки числівники складні і складені.

Сорок, двадцять один, сімдесят перший, мільйон, багато, тринадцять, три мільйони сто тисяч п'ятсот одинадцять, чотирнадцять, двісті, двадцяттеро, сім дев'ятих, дев'ятий, дванадцять тисяч чотириста тридцять два, сімнадцяттеро, кільканадцять, дев'яносто, п'ятсот, сто, один.

Вправа 19. Замініть цифри словами. На основі поданих нижче словосполучень утворіть складні прикметники.

4 поверхи, 3 відра, 2 кімнати, 1,5 кілометри, 1 день, 5 станків, 100 годин, 197 років, 1568 мільйонів, 21 $\frac{1}{2}$ метра, багато тон, 200 метрів, 30 хвилин.

This image shows a full page of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, providing a template for handwriting practice. There are no margins, text, or other markings on the paper.

50, 70, 86, 100, 347, 1000, 2569, 15 мільйонів, 27 мільярдів, 236025.

[illegible]

з іменниками.

Наразі намолотили 1,3 (мільйон) (тонна) зерна.

печиво для захисників України з травня 2022 (рік). За цей час жінка напекла понад 3,5 (тонна) (печиво), яке волонтери відправляють на фронт.

Цельсія.

санітарної допомоги 6 (район) області.

прифронтових областях.

90 (шахед).

(3 мережі «Телеграм»).

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are approximately 20 lines visible. The paper has a slight shadow on its right side, suggesting it's resting on a surface.

1) Веслувальники Вінниччини здобули тридцять сім медалів на чемпіонаті України серед юнаків і дівчат. Команда виборола шість золотих, сімнадцять срібні та чотирнадцять бронзові медалі, посівши третє місце серед тридцять двох команд з усієї України. 2) Ярослава Магучіх встановила новий світовий рекорд у стрибках у висоту – 2,10 метри! 3) Україна завершила десятий змагальний день XXXIII Олімпіади з семи нагородами. 4) В акваторію Чорного моря виведено трьох ракетноносіїв. Загальний боєзапас – до дванадцять крилатих ракет «Калібр». 5) У середу, 31 липня, у Вінниці та області очікується мінлива хмарність без опадів. Вітер сягатиме сім-дванадцять метрів на секунду. 6) Як повідомили у Генштабі, за добу Росія у війні проти України втратила близько тисячу двісті вісімдесят військових. Загальні бойові втрати армії РФ становлять близько п'ятсот сорок п'ять тисяч дев'яносто військових. 7) На Тайвані стався землетрус магнітудою 6, 3 бали.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Вправа 24 Використовуючи зображення годинника, правильно запишіть різні варіанти відповіді на питання «Котра година?».

Тестові завдання за темою «Числівник»

ВАРІАНТ 1

1. У якому рядку всі слова є числівниками?

- а) двохсотпудовий, трилітровий, подвоєний, восьмий, вісімка
- б) тритисячний, дев'ятеро, дев'ятка, дев'ятини, сороковини
- в) шістдесятьма, шістдесят одна, шість п'ятих, шестеро, шість десятих
- г) сімнадцять, двомісячний, по троє, багатотиражка, тричі, трійка

2. У котрому рядку всі слова є збірними числівниками?

- а) чотири, четверо, четвірка, чотирнадцятеро, вчетверо
- б) двісті, триста, шестеро, семеро, десятеро
- в) обидві, двоє, двійко, двієчко, обоє
- г) подвоїти, подвоєння, по двоє, двічі, двадцятро

3. У котрому рядку всі числівники є дробовими?

- а) одна третя, чверть, третина, півтора, шість десятих
- б) половина, пів хвилини, нуль цілих одна друга, дві десятих, півтори
- в) одна сьома, дев'ять цілих три десятих, сім восьмих, одна четверта
- г) п'ять шостих, чотири п'ятих, багато, мало, одна друга

4. Усі числівники складені за будовою в рядку:

- а) триста сімдесят вісім, сорок чотири, тисяча дев'яносто, двадцять один, сто три
- б) сімсот дев'яносто п'ять, вісімдесят, кількадесят, тисяча тринадцять, двадцять другий
- в) всімдесят один, сімдесят два, шістдесят, п'ятдесят шість, тисяча дев'ятсот сорок п'ятий
- г) три з половиною, шістдесят один, двісті, двісті п'ятдесят, декілька

5. Усі числівники рядка відмінюються, як прикметники:

- а) нуль, три, дев'ять, сім десятих, другий
- б) перший, один, сотий, двадцять четвертий, мільйонний
- в) тридцять другий, сімдесят два, сорок восьмий, обидві, немало
- г) одної, шостий, тринадцятий, сороковий, п'ятдесятый

6. У котрому рядку правильно записана відмінкова форма складених числівників:

- а) двомастами сорока, чотирмастами сімдесяти шести, дев'яноста сьома
- б) сімдесятьома сімома, тисячу дев'ятей, двомастами тридцяти п'яти
- в) п'ятьомстам двадцяти семи, вісімдесятьох шістьох, на двадцяти п'яти
- г) тридцяти двохмільйонний, тридцять двом мільйонам, нульом

7. Правильно записано усі числівники в рядку:

а) тридцять перший, двісті тринадцятий, одна ціла дві десятих, два мільярди

б) сто три, півмільярда, чотири тищі, п'ятдесят п'ять

в) дві тисячі двадцять п'ятий, стомільйонний, шість сьомих, тисячею

г) тринадцяти тисячний, двадцять шостий, шіснацятий, чотириста два

8) Продовжте твердження: «Числівники два, три, чотири поєднуються з іменниками у формі...»:

а) Р. в. однини

б) Н. в. множини

в) Н. в. однини

г) Зн. в. однини

9. Усі числівники поєднуються з іменниками в Р. в. множини:

а) кілька, троє, шестеро, півтора

б) багато, півтори, дев'ятсот, сорок

в) шість, семеро, чимало, півтора ста

г) одна друга, мільярд, дві, сорок сім

10) Закінчення –ів мають усі іменники в рядку:

а) п'ятсот (будинок), півтора ста (аркуш), нуль (одиниця), тисяча (книжка)

б) семеро (окуляри), мільйон (гривня), двісті шість (працівник), п'ятеро (пташеня)

в) тисяча (житель), троє (школяр), шість з половиною (метр), дев'ятнадцять (рік)

г) кілька (робітник), дванадцять (курча), третина (склянка), шестеро (дитина)

11. У котрому рядку правильно поєднано числівники з іменниками?

а) одне прохання, тисяча кольорів, двадцять клавіатур, дві повісті

б) три корови, дві рушніці, вісім ягнят, обидві команди

в) шестеро однодумців, дев'ять гектар, чотири стіни, одні ворота

г) три громадянини, сім міст, сто задач, чотири бала

12. У якому рядку допущено помилку при визначенні граматичних ознак виділеного слова?

*Якщо тиск різко не підвищується, то каву краще пити у **першій** половині дня (З просторів ukr.net)*

а) початкова форма — перший;

б) однина, чоловічий рід;

в) порядковий, простий;

г) обставина.

ВАРІАНТ 2

1. У якому рядку всі слова є числівниками?

- а) дев'яносторічний, багаточлен, двохразовий, другий, стометрівка
- б) тисяча, мільйон, мільярд, нуль, кільканадцять
- в) четверо, семикілограмовий, сторіччя, потроїти, п'ятірка
- г) тридцять сьомий, десяток, тисячний, дві дев'ятих, одинадцять

2. У котрому рядку всі слова є збірними числівниками?

- а) три, троє, трієчко, семеро, п'ятнадцятеро
- б) декілька, кільканадцятеро, сто тисяч, шестеро, одинадцятеро
- в) сорок сім, обидва, тридцять, сто, дві тисячі
- г) п'ятеро, десятеро, кількадесят, сімнадцятеро, троє

3. У котрому рядку всі числівники є дробовими?

- а) п'ять шостих, одна четверта, десятеро, мільйон, одна десятитисячна
- б) дві сьомих, три цілих три десятих, одна сота, тисячний, три двадцятих
- в) чотири цілих шість десятих, одна ціла двадцять три сотих, дванадцятий, вісім десятих, двісті
- г) нуль цілих п'ять десятих, шість одинадцятих, дев'ять десятих, півтори, три четвертих

4. Усі числівники складні у рядку:

- а) півтори, двадцять сім, дев'яносто, другий, стомільйонний, чотирнадцять
- б) шістнадцять, сорок, дев'яносто, чотириста, кількасот
- в) п'ятдесят, п'ятсот, стонадцять, п'ятнадцять, дванадцятий
- г) шістдесят, шістнадцятий, шістсотий, шістдесят, шість

5. Усі числівники в рядку відмінюються як іменники:

- а) два, дві, двоє, вісімнадцять, сто
- б) тисяча, мільйон, мільярд, нуль
- в) декілька, багато, чимало, немало, кілька
- г) п'ять, одинадцять, сорок, дев'яносто, сто

6. У якому рядку правильно записана відмінкова форма числівників?

- а) вісьмастами дев'ятьома, шістдесят'ом сімом, двадцяти чотир'юх
- б) п'ятидесятому, шістдесят сімом, сорок дев'яти
- в) двох п'ятих, одну цілу шість десятих, тисячою
- г) тридцятьох, дев'яносто трьома, стами двадцяти

7. В усіх числівниках пишеться м'який знак у рядку:

- а) дев'ят..сот, п'ят..десят, сім..десят, вісімдесят..ом, міл..ярд

- б) двадцят..ох, шістдесят..ома, тр...ом, багат..ма
- в) чотир..мастами, віс..ма, десят..ом, на тр..охстах
- г) тридцят.., п'ят..ма, шіст..надцят..ом, п'ят..надцятий

8. Продовжіть твердження: «Числівники від 5 до 10, всі числівники на –дцять та –десят...»:

- а) вимагають від іменника форми Д. в. однини
- б) змінюються, як прикметники
- в) мають паралельні закінчення в Р.в., Д.в., О. в. та М. в.
- г) змінюються за родами, числами і відмінками

9. Усі числівники вимагають від іменника форми Р. в. однини у рядку:

- а) кількасот, нуль цілих двадцять дві сотих, кілька, триста дев'яносто шостий
- б) сто вісімдесят вісім, одна п'ята, тридцяттеро, шістсот двадцять два
- в) стонадцять, мало, півтори, дві п'ятих
- г) півтора, півтори, три четвертих, дві цілих шість десятих

10. Закінчення –и мають усі слова в рядку:

- а) двадцять чотири (олівець), одна друга (кілометр), чотири (метелик), три тисячі триста двадцять три (гривня)
- б) два з половиною (центнер), чотири (телевізор), сімдесят три (гриб), сто дев'яносто три (тона)
- в) три цілих і п'ять десятих (гектар), десять (кілометр), багато (спроба), чотири (рядок)
- г) п'ятдесят один (відсоток), сімдесят (танк), три з половиною (мішок), дванадцять (персона)

11. У котрому рядку немає помилки у поєднанні числівників з іменниками?

- а) обидві дороги, чотири пари, одна шоста суші, півтора цегли
- б) десять вчених, восьмеро випускників, обидва стовпа, сім оцінок
- в) три праски, сорок соболів, півтори діжки, обидва автомобіля
- г) двадцять зошитів, півтори склянки, одні ножиці, три відсотки

12. У якому рядку допущено помилку при визначенні граматичних ознак виділеного слова?

*Уживання навіть невеликої кількості алкогольних напоїв підвищує ризик **багатьох** онкологічних захворювань (З просторів ukr.net)*

- а) початкова форма –багато;
- б) родовий відмінок, однина;
- в) неозначено-кількісний, простий;
- г) означення.

БЛОК II. ЗАЙМЕННИК

Опорний конспект

1. Займенник як частина мови. Своєрідність лексичного значення займенника
2. Розряди займенників за значенням та граматичними ознаками
3. Співвіднесеність займенників з іншими частинами мови на основі лексичного значення, морфологічних ознак та синтаксичних функцій
4. Відмінювання займенників різних розрядів. Наголос у займенниках
5. Правопис займенників
6. Стилiстичнi особливостi займенникiв

1. Займенник як частина мови.

Своєрідність лексичного значення займенника

Займенник – змінна самостійна частина мови, яка об'єднує слова, що вказують на предмети, ознаки, кількість предметів чи порядок їх при лічбі, не називаючи їх, і мають спільні з іменниками, прикметниками й числівниками морфологічні та синтаксичні ознаки. Наприклад: *ти, щось, сто, стільки, інший*.

На відміну від іменників (які називають предмети), прикметників (які називають ознаки, властивості, якості предметів), числівників (які називають кількість предметів або їх порядок при лічбі), займенники не мають чіткого лексичного значення. Конкретне лексичне значення займенників виявляється лише в певному контексті, достатньому для встановлення співвідношення з відповідним іменником, прикметником, числівником, або ж із ситуації, напр.: *Заходила ніч, і багряно роїлися **хмари**, несли **їх** могутні вітри за межу небозводу* (Л. Первомайський). Займенник *їх* співвідносяться зі словом

хмари, набуває його значення. Після обіду ми з Тимком завітали до дідуся на багштан. Він був неначебто засіяний кавунами - **великими, смугастими, блискучими**. Мені здалося, що я **таких** кавунів ще не бачив (З радіопередачі). Займенник **таких** співвідноситься з прикметниками **великими, смугастими, блискучими** і набуває їх значення.

Займенник **такий** часто вживається у реченні перед прикметником і вказує на високий ступінь ознаки, вираженої ним, набуває значення слів **дуже, великою мірою**. Через це мені сад **такий дорогий** (М. Луків). Займенник **такий** вказує на високий ступінь ознаки, названої прикметником **дорогий**.

Той самий займенник у різних контекстах співвідноситься з різними іменниками, прикметниками, числівниками, набуваючи при цьому різних лексичних значень, тобто значень тих слів, з якими співвідноситься. Так, займенник **ти** вказує на предмет, але в різному тексті на різний предмет, напр.: Як **тебе** не любити, Кисве мій (Д. Луценко); Рідна мати моя, **ти** ночей не доспала (А. Малишко); Звідки **ти** йдеш, сину? (**ти** набуває значення іменників *Київ, мати, син*).

Займенник **такий** вказує на ознаку предмета, але не на одну, певну ознаку, а на різні ознаки залежно від того прикметника, з яким він співвідноситься, напр.: Сьогодні **теплий** день. **Такий** же був і вчора. **Важка** доля судилась нашому народові. Не побажаємо **такої** долі нащадкам — дітям, онукам (займенник **такий** набуває значення прикметників *теплий, важка*).

Займенник **стільки** вказує на кількість предметів, наприклад.:

— Скільки тобі років, хлопчику?

— **Сім**.

— І моєму синові **стільки** ж.

— Скільки ти одержав грошей?

— **Тисячу** гривень.

– *І я стільки ж* (займенник **стільки** набуває значення числівників *сім, тисячу*).

Отже, конкретного лексичного значення займенник набуває лише в контексті, а поза контекстом він є словом повнозначним, але його значення абстрактне, узагальнене.

Окремі займенники мають здатність вказувати на особу чи предмет поза співвідношенням з певними словами контексту. Але контекст досить яскраво вказує на їх предметне значення, напр.: *Хто дороги не питає, той дома не ночує* (Н. тв.); *Що ти сказав? Якого року ти пішов до школи?*

Отже, на основі лексичного значення з-поміж усіх займенників виділяються такі, що завжди вказують на:

- а) предмети (мають предметне значення),
- б) ознаки предметів (мають значення ознаки предмета),
- в) кількість предметів (мають значення кількості).

Основна функція займенника – **вказівна**. На основі цієї спільної функції – заміщення слів-назв предметів, ознак, кількостей – займенники об'єднуються в один спільний лексико-граматичний розряд слів.

2. Розряди займенників за значенням та граматичними ознаками

За значенням і граматичними ознаками займенники поділяються на 8 розрядів: **особові, зворотний, присвійні, вказівні, означальні, питально-відносні, заперечні, неозначені**.

Особові займенники: *я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони*. Серед них виділяються: власне-особові: *я, ти, ми, ви*; особово-вказівні: *він, вона, воно, вони*.

Власне особові займенники вказують на особу мовця (*я, ми*), на особу співбесідника або адресата мовлення (*ти, ви*). Займенники першої та другої особи називають тільки людей, наприклад: *Може, ти зі мною надто строга*,

та й чого б **ти** ніжною була... Але **ти** в життя моє убоге зіркою яскравою ввійшла (В.Симоненко).

Займенник **ти** вказує на іменники будь-якого роду, але сам родової форми не має.

Особово-вказівні займенники вказують на особу, предмет, поняття, які перебувають за межами розмовної ситуації, або згадуються в розмові, наприклад: *Славко знав, що восени піде до школи. Але **він** не знав, чому зараз прийшла вчителька. І про що **вона** думала, **він** не міг угадати.* (М. Слабошпицький).

Зворотний займенник **себе** вказує на об'єкт дії, який часто є її виконавцем: *Поглянь на **себе** з боку; купив **собі** книгу.* Зворотний займенник не має форми називного відмінка, постійно вживається у формах непрямих відмінків.

Присвійні займенники вказують на належність предмета особі: **мій, твій, свій, наш, ваш, його, її, їх** (*їхня, їхнє, їхній, їхні*). Займенники **мій, наш** вказують на належність предмета першій (**мій** капелюх, **наш** сусід), **твій, ваш** – на належність предмета другій особі (**твоя** наречена, **ваша** рідня); займенник **їхній** вказує на належність предмета третій особі (**їхній** двір, **їхня** родина); займенник **свій** вказує на належність предмета будь-якій особі.

Як присвійні вживаються у тексті займенники **його, її, їх** – форми родового відмінка особових займенників **він, вона, воно, вони**. Як присвійні вони поєднуються в реченні з іменниками, відповідають на питання який? чий?, бо виражають ознаку предмета, названого іменником, наприклад:

*І вірю в народ, що живе на Дніпрі, у сили **його** нездоланні (сили чий? **його**)* (М. Луків);

*Христос не вірить справжності покути, і меншає в душі **його** любові (любові чий? **його**)* (М.Луків);

*Уважніші будьмо до всього в природі, шануймо законів **її** непорушність (законів чий? **її**)* (М. Луків);

А ніч клала на Якима Погребняка **свій** віщій знак (знак який? **свій**) (В.Шевчук).

Вказівні займенники: *цей (оцей), той (отой), такий (отакій), стільки (остільки)* виражають вказівку на один предмет з ряду однорідних. Займенники *цей* і *той* семантично позначають ступінь віддаленості предмета; *той* - це більш віддалений у просторі предмет, наприклад: *Було б цікаво стежити за обличчям **тієї** людини* (Ю. Косач). *Але ніхто не цікавився **цією** людиною* (Ю. Косач). *Живи ти ще довго на світі **оцім*** (С. Патра).

Займенник *стільки (остільки)* виражає саме таку, вказану кількість, наприклад: ***Скільки** голів, **стільки** й умів* (Н. тв.). *Вона стала на порозі кімнати. **Стільки** горя і відчаю було в її погляді, в усій поставі... Як і вміщалося в цій тендітній дівчині...* (З журналу).

Означальні займенники *сам (самий), весь (увесь), всякий (усякий), кожний (кожен), інший*. Усі ці займенники узагальнено вказують на ознаку предмета, наприклад: ***Кожна** зустріч з тобою була мов жарт метелика-одноденки* (С. Майданська). *Раптом хлопчик з **усієї** сили, що може зібратися в дитячій руці, вдаряє долонею по воді* (С. Майданська).

Займенник *жодний (жоден)* виражає повне заперечення, наприклад: ***Жодного** дня без фіззарядки! **Жодна** істота та рослина не обійдеться без води.*

Питально-відносні займенники: *хто? що? який? чий? котрий? скільки?*. Питальні вживаються для оформлення питання про осіб (*хто?*) чи предмети (*що?*), про ознаки, якості чи належність предмета (*який? чий?*), про кількість або порядок предметів у процесі рахунку (*скільки? котрий?*), наприклад: *І де вони перейшли, і **хто** їх учив?* (О. Довженко). *На кого ж ти кинув мене, молоду, з малою дитиною?* (І. Чумак) *У **яких** країнах ви побували? **Скільки** днів ви перебували в поїзді?* (В. Шевчук).

У структурі складнопідрядного речення названі займенники поєднують підрядну частину з головною, вживаються як відносні і називаються сполучним словом, наприклад:

Щасливий той, **хто** бачив мрію, але не доторкнувся її (Д. Павличко).

Щастя – од серця, а не од мислі, **якою** б мудрою вона не була (Ю. Мартич).

Хто може забуття тим обіцяти, **яких** народ безсмертними нарік? (Р.Донець).

Слід розрізняти однозвучні займенник і сполучник **що**. Займенник має лексичне значення (вказує на предмет), відмінюється за відмінками, виконує функцію підмета (у називному відмінку) чи додатка (у знахідному відмінку). Сполучник не має всіх названих ознак, а вживається у складнопідрядному реченні, поєднуючи підрядну частину з головною. Порівняйте:

Займенник	Сполучник
І я у здивуванні поблід і зажурився, як місяць на світанні, що (місяць) з ночі залишився (М. Луків).	І не його у тім вина, що доля невловима (М. Луків)
За що , не знаю, називаю хатину в гаї тихим раєм (Т. Шевченко).	І тільки перша сивина, нагадує, що вже весна (М. Луків).
Вийду у місячну ніч за ворота: що там в тумані, на обрії хто там? (М. Луків).	І примиритися не хоче душа із думкою про те, що скоро літо одцвіте (М. Луків).

Від питально-відносних займенників утворюються заперечні й неозначені займенники.

Заперечні займенники – *ніхто, ніщо, ніякий, нічий, нікотрий, ніскільки* – утворюються додаванням префікса *ні-* до питально-відносних займенників. До заперечних належать і займенники *жодний (жоден)*. Ці займенники заперечують значення стосовно осіб, предметів, кількостей, що виражені питально-відносними займенниками, наприклад:

Ніхто дзвінками не турбує, **ніхто** кудись не кличе (Г. Чубач).

Вічного справді-таки в світі **нічого** немає (М. Луків).

Сьогодні казка ще подобається мені, жаль, **що нікому** її прочитати (В. Симоненко).

- Ну, дак скільки тобі десятих? – **Ніскільки**, - відказав спокійно Зінько (Б. Грінченко).

Слід розрізняти заперечні займенники й поєднання частки **ні**, прийменника **в** та займенників **хто**, **що** у непрямих відмінках:

ніщо не заважає —————> *ні в що покласти речі*

не забуто нікого —————> *не підійшов ні до кого*

не зайнятий нічим —————> *ні з чим порівняти*

Неозначені займенники творяться від питально-відносних займенників за допомогою часток-префіксів: *аби-*, *де-*, *будь-*, *казна-*, *хтозна-* і часток-суфіксів *-сь*, *-небудь*, що вносять відтінок невизначеності особи, предмета або його якісного чи кількісного вияву: *абихто*, *абищо*, *дехто*, *дещо*, *абиякий*, *дечий*, *чий-небудь*, *казна-який*, *хтозна-який*, *хто-небудь*, *що-небудь*, *який-небудь*, *котрийсь*, *чийсь*, *скількись*, *скільки-небудь*, наприклад:

***Хтось** із парубків басовим голосом продекламував...*
(В. Скуратівський).

***Дехто** навіть потратив у багаття* (В. Скуратівський).

*На Україні буде Україна, а не **чиясь** країна глуха* (А. Бортник).

*До яру наближалася **якась** велика птаха* (Г. Щипківський).

Між словотворчими елементами неозначених займенників можуть вживатися прийменники – тоді виникає поєднання слів трьох частин мови, що виражає те саме значення, що й займенник, наприклад: *звертатись до будь-кого – будь до кого*; *поспілкуватися із будь-ким – будь із ким*; *запитати в декого – де в кого*; *не погоджуватися із будь-чим, дечим – будь із чим, де з чим*.

3. Співвіднесеність займенників з іншими частинами мови на основі лексичного значення, морфологічних ознак та синтаксичних функцій

Залежно від того, з якою саме частиною мови співвідноситься займенник, виділяють:

а) займенники, співвідносні з іменниками, – субстантивні (іменникові):

- особові займенники (*я, ми, ти, ви, він, вона, воно, вони*);
- зворотний (*себе*);
- питально-відносні (*хто, що, кого, чого, кому, чому, ким, чим, на кому, на чому*);
- неозначені (*хто-небудь, хтось, будь-хто, казна-хто, аби-хто, дехто, щось, що-небудь, казна-що, абищо, будь-що*);
- заперечні (*ніхто, ніщо*);

б) займенники, співвідносні з прикметниками, – атрибутивні (прикметникові):

- присвійні (*мій, твій, свій, ваш, наш, їхній*);
- вказівні (*цей, той, такий*);
- означальні (*сам, самий, весь, всякий, кожний (кожен), інший*);
- питально-відносні (*який, чий*);
- неозначені (*який-небудь, абиякий, якийсь, чий-небудь, абичий, казна-чий*);
- заперечні (*ніякий, нікотрий, нічий, жодний (жоден)*);

в) займенники, співвідносні з числівниками, – кількісні (числівникові):

- вказівний (*стільки*);
- питально-відносні (*скільки, котрий*);
- неозначений (*казна-скільки, скількись, скільки-небудь, хтозна-скільки, котрийсь, котрий-небудь*);
- заперечний (*ніскільки, нікотрий*);

Деякі грамматики виокремлюють четвертий розряд – **займенники, співвідносні з прислівниками – прислівникові**: *куди, кудись, будь-куди, коли-небудь, тут, там, туди, сюди, звідти, коли, ніколи, доки, доти, поки, звідусюди, досі, десь, де, ніде, як, так, коли, чому, тому*. Традиційно вони розглядаються в межах прислівника.

З усіх повнозначних частин мови поза співвідношенням із займенником перебуває тільки дієслово.

Належність займенників до груп за співвіднесеністю з іншими частинами мови й до розрядів за значенням можна представити в такій таблиці:

Групи займенників за співвіднесеністю з частинами мови	Розряди займенників за значенням	Займенники
Іменникові (субстантивні)	особові	<i>я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони</i>
	зворотний	<i>себе</i>
	питально-відносні	<i>хто, що</i>
	заперечні	<i>ніхто, ніщо</i>
	неозначені	<i>будь-хто, будь-що, хто-небудь, що-небудь, хтось, щось, казна-хто, бозна-що</i> та інші, утворені від <i>хто, що</i>
Прикметникові (атрибутивні)	присвійні	<i>мій, твій, свій, наш, ваш, їхній; його, її, їх</i>
	вказівні	<i>цей (оцей), той (отой), такий (отакий)</i>
	означальні	<i>сам (самий), весь (увесь), всякий (усякий), кожний (кожен), інший</i>
	питально-відносні	<i>який, чий</i>
	заперечні	<i>ніякий, нічий</i>
	неозначені	<i>будь-який, будь-чий, який-небудь, чий-небудь, казна-який, хтозна-чий</i> та ін., утворені від <i>який, чий, котрий</i> .
Числівникові (кількісні)	означальний	<i>жодний (жоден)</i>
	вказівний	<i>стільки (остільки)</i>

	питально-відносні	<i>скільки, котрий</i>
	заперечні	<i>ніскільки, нікотрий</i>
	неозначені	утворені від питально-відносних <i>скільки-небудь, будь-скільки, хтозна-скільки, котрийсь.</i>

Між займенниками існують суттєві відмінності щодо морфологічних і синтаксичних ознак.

Займенники, як і числівники, відрізняються від інших частин мови тим, що:

- вони не мають єдиних морфологічних ознак;
- їм властива строкатість синтаксичних особливостей.

Морфологічні ознаки:

1) Всі займенники змінюються за відмінками.

2) Іменникові:

- тільки за відмінками (*себе, хто, хтось, дехто, стільки*);
- за відмінками і числами – особові *я, ми, ти, ви, він, вона, воно, вони*, а займенники III особи – за родами; *я, ти, він, вона, воно* вживаються в однині, *ми, ви, вони* – у множині;
- займенник *себе* – лише за відмінками, не має форм роду, числа і Н.в.;
- не мають категорії роду, числа займенники *хто, що* й утворені від них (*ніхто, ніщо, будь-хто, що-небудь* та ін.).

3) Прикметникові займенники змінюються за родами, числами і відмінками: *мій, твій, наш, той, весь, всякий, сам, самий, такий, який, який-небудь, чий-небудь, ніякий, нічий* та узгоджуються у формах відмінка, роду, числа з іменниками: *такий вислів, така розмова, таке повідомлення, такі лекції, чий-небудь зошит, чия-небудь ручка, чие-небудь завдання, чий-небудь речі, весь день, вся компанія, все товариство, всі дні*.

4) Числівниковим займенникам, що вказують на кількість предметів, властива категорія відмінка (*скільки, стільки* та утворені від них *ніскільки, ніскільки, скільки-небудь, будь-скільки* та ін.).

Відмінкові форми іменників поєднуються з цими числівниками зв'язком керування у називному, знахідному відмінках (*скільки днів, стільки прибутку, будь-скільки книг*) та зв'язком узгодження в інших відмінкових формах (*стількох студентів, стільком деревам, із будь-скількима приятелями*).

Між займенниками й іншими частинами мови наявна подібність і на **синтаксичному рівні**.

1) Займенники, співвідносні з іменниками, у реченні виконують функцію підмета, якщо вживаються у формі називного відмінка, й додатка, якщо вживаються у формі непрямого відмінка, наприклад: *І з гордістю сина кажу (хто?) я про те, що мати мені Україна* (М. Луків). *Бо ми завершимо свій путь і відійдемо назавше (завершимо хто? ми). Але за нами діти йдуть (йдуть за ким? за нами)* (М. Луків). *Дехто сидів розкинувшись і посмоктував люльку* (В. Шевчук).

Ці займенники мають здатність виконувати функцію складеного підмета: *Пліт будували (хто?) ми з Ваньком* (А. Дімаров). *(Хто?) Ніхто з односельців не цікавився прибулим* (3 газети).

Зрідка виступають у ролі іменної частини складеного іменного присудка: *Ти хто? Це що?*

2) Займенники, співвідносні з прикметниками, виконують функцію узгодженого означення або іменної частини складеного присудка, наприклад: *І це була ти, Маріє. Ти виповнювала весь сад, весь мій веселий світ своїм святим духом.*» (сад який? весь), (духом яким? своїм) (С. Майданська); *Є в наший мові прекрасні звертання, добрі і щирі, чудові слова* (в мові чий? нашій) (Н. Красоткіна). *Гайдалася біля вікна гілка якогось тутешнього дерева...* (дерева якого? якогось) (В. Шевчук). *Метлинський розширив очі, наче бозна-яку прояву узрів у прогіллі* (прояву яку? бозна-яку) (В. Шевчук).

Мені коритить узяти їхні (чий?) руки в свої, одтирати, ховаться в них обличчям і радіти, що в мене теж є мати – хороша, як у всіх (Гр. Тютюнник).

3) Займенники, співвідносні з числівниками, виконують функцію частини складеного підмета, якщо вживаються у формі називного відмінка, наприклад: У пустелі розлук стільки горя і мук, що вони не вміщаються в літі (Г. Чубач).

Разом з іменником функцію додатка виконують числівникові займенники, якщо вживаються у формі знахідного відмінка, наприклад: Багато я бачив гарних людей, але такого, як батько, не бачив... Скільки він землі виорав, скільки хліба накосив! (виорав що? скільки землі), (накосив що? скільки хліба).

Ці ж займенники виконують функцію узгодженого означення, якщо вжиті у формі будь-якого непрямого відмінка, крім знахідного, наприклад: Між скількима учнями треба поділити двадцять зошитів, щоб кожному дісталось по два зошити? (Підручник). Зі скількиох яблунь уже зібрали урожай? (Підручник).

Примітка. Займенники він, вона, воно, вони у формі родового відмінка (його, її, їх) слід відрізняти від омонімічних присвійних займенників його, її, їх, а значить залежно від смислових зв'язків з іншими словами в реченні правильно встановлювати їх синтаксичну функцію – додатка чи означення.

Особовий займенник	Присвійний займенник
Пишу повторюючи слово «люблю», і хвили змивають (що?) <u>його</u> без жалю (М. Луків)	«Слава Україні!» – це були (чий?) <u>його</u> останні слова...
Матері... Все життя стоять на початку наших доріг, навіть коли (кого?) <u>їх</u> не стає.	Там пташка співає у житті, а я ніби чую <u>їх</u> (чий?) плач... (С. Турлюк)
<u>Скільки</u> <u>їх</u> (кого?) полягло у боях під Херсоном...	Світлі ідуть матері. Зір <u>їх</u> (чий?) красою сія (В. Сосюра).
У любові формула проста, лише ніхто <u>її</u> (чого?) на жаль, не знає (Д. Павличко).	Яворові сниться яворина та <u>її</u> (чиє?) кохання молоде (Д. Павличко).
Я так <u>її</u> (кого?), я так люблю мою	Перед <u>її</u> (чиєю?) красою на коліна

Україну убогу (Т. Шевченко.)	став смиренно не один владар (М. Луків).
------------------------------	--

У процесі мовлення прикметникові займенники набувають предметного значення, відбувається їх субстантивация. Порівняйте: 1) *А на тому боці, там живе Марічка...* (на боці якому? тому) (М. Ткач). – *Не той голова, хто кричить, а той, хто вміє навчить* (голова хто? не той, а хто? той) (Н. тв). 2) *Всякому городу нрав і права* (городу якому? всякому) (Г. Сковорода). – *Всякому рот дере ложка пуста* (дере кому? всякому) (І. Котляревський).

За таких умов займенники зберігають категорію роду и поєднуються, як правило, з дієслівними формами. Змінюється й синтаксична функція їх: вони виконують функцію підмета чи додатка, що властиві іменникам та іменниковим займенникам. Напр.: *Ви багато знаєте, нівроку, а про те вам чесно доведу, що бувають вальдшинети щороку в Ботанічному кийвському саду* (М. Рильський); *Пливе човен води повен, ніхто не спитає* (Т. Шевченко); *Я про тебе, сповнені любов'ю, на папір кладу ясні слова* (В. Сосюра); *Весна мені багато говорила* (Леся Українка); *Якби ви з нами подружились, багато б дечому навчились* (Т. Шевченко).

4. Відмінювання займенників різних розрядів. Наголос у займенниках

Особові займенники							
Відміно	І особа		II особа		III особа		
	Однина	Множина	Однина	Множина	Однина		Множина
					Чол./серед. рід	Жін. рід	
Н.	я	ми	ти	ви	він, воно	вона	вони
Р.	мене	нас	тебе	вас	його (нього)	її (неї)	їх (них)
Д.	мені	нам	тобі	вам	йому	їй	їм
Зн.	мене	нас	тебе	вас	його (нього)	її (неї)	їх (них)
О.	мною	нами	тобою	вами	ним	нею	ними
М.	(на) мені	(у) нас	(на) тобі	(у) вас	(на) ньому (нім)	(на) ній	(на) них

Відмінкові форми особових займенників мають не тільки різні закінчення, але й відмінні основи. У непрямих відмінках займенників *він, вона, воно, вони* з'являється приставний **н** після прийменника, а також в орудному відмінку без прийменника: *його – у нього, її – у неї, їх – у них; ним, нею, ними*. Наприклад: *питаю його, її, їх; до нього, від неї, з ним, з нею, при ньому, при нім, при ній, до них, з ними* і т.д. У давальному відмінку завжди вживаються без звука [н]: *скажу їй, йому, їм; у місцевому відмінку завжди з [н]: на ньому, на ній, на них* і т. д.

Н. –

Р. себе

Д. собі

З. себе

О. собою

М. (на) собі

Зворотний займенник не має форми називного відмінка. Форми непрямих відмінків цього займенника збігаються з відповідними формами особового займенника *ти*.

Відмінок	Присвійні займенники			
	Однина			Множина
	Чол. рід	Жін. рід	Серед. рід	
Н.	мій □	моя	моє	мої
Р.	мого	моєї	мого	моїх
Д.	моєму	моїй	моєму	моїм
Зн.	мій, мого	мою	моє, мого	мої, моїх
О.	моїм	моєю	моїм	моїми
М.	(на) моєму (моїм)	(на) моїй	(на) моєму (моїм)	(на) моїх

За таким зразком відмінюються присвійні займенники *твій, свій*. Займенники *наш, ваш*, відмінюються як прикметники твердої групи, займенник *їхній* – як прикметники м'якої групи.

Відмінок	Вказівні займенники			
	Однина			Множина
	Чол. рід	Жін. рід	Серед. рід	
Н.	цей □	ця	це	ці
Р.	цього	цієї, неї	цього	цих
Д.	цьому	цій	цьому	цим
Зн.	цей□, цього	цю	це, цього	ці, цих
О.	цим	цією, нею	цим	цими
М.	(на) цьому (цім)	(на) цій	(на) цьому (цім)	(на) цих

Відмінок	Вказівні займенники			
	Однина			Множина
	Чол. рід	Жін. рід	Серед. рід	
Н.	той □	та	те	ті
Р.	того	тієї, тої	того	тих
Д.	тому	тій	тому	тим
Зн.	той□, того	ту	те, того	ті, тих
О.	тим	тією, тою	тим	тими
М.	(на) тому (тім)	(на) тій	(на) тому (тім)	(на) тих

За цим же зразком відмінюються займенники *оцей, оця, оце, оці, отой, ота, оте, оті, такий, така, таке, такі, отакий, отака, отаке, отакі*.

Вказівні займенники *такий, отакий* відмінюються, як прикметники твердої групи.

Займенник *стільки* відмінюється, як займенник *скільки*.

Питально-відносні займенники *хто, що* мають різні основи у непрямих відмінках.

Займенник *скільки* відмінюється як числівник *два*.

Займенники *чий, який, котрий* змінюються як прикметники твердої групи.

Відмінок	Питально-відносні займенники		
Н.	хто	що	скільки
Р.	кого	чого	скільких
Д.	кому	чому	скільким
Зн.	кого	що	скільки, скількох
О.	ким	чим	скількима
М.	(на) кому	(на) чому	(на) скількох

Відмінок	Питально-відносні займенники			
	Однина			Множина
	Чол. рід	Жін. рід	Серед. рід	
Н.	чий □	чия	чиє	чиї
Р.	чийого	чиєї	чийого	чиїх
Д.	чийому, (чиєму)	чийій	чийому, (чиєму)	чийім
Зн.	чий□, чийого	чию	чиє, чийого	чиї, чиїх
О.	чийім	чиєю	чийім	чийіми
М.	(на) чийому, (чиєму)	(на) чийій	(на) чийому, (чиєму)	(на) чиїх

Відмінок	Питально-відносні займенники			
	Однина			Множина
	Чол. рід	Жін. рід	Серед. рід	
Н.	який	яка	яке	які
Р.	якого	якої	якого	яких
Д.	якому	якій	якому	яким
Зн.	який, якого	яку	яке□, якого	які, яких
О.	яким	якою	яким	якими
М.	(на) якому	(на) якій	(на) якому	(на) яких

Заперечні займенники

Заперечні займенники при відмінюванні змінюють частину, що збігається з питально-відносними займенником, наприклад: *ніхто* - *нікого*, *нікому*, *ніким* і т.

Заперечні займенники *нічий*, *ніякий*, *нікотрий* відмінюються як прикметники твердої групи.

Відмінок	Заперечні займенники		
Н.	ніхто	ніщо	нікотрий
Р.	нікого	нічого	нікотрого
Д.	нікому	нічому	нікотрому
Зн.	нікого	ніщо, нічого	нікотрий, нікотрого
О.	ніким	нічим	нікотрим
М.	(на) нікому ні на кому/ ні на кім	(на) нічому ні на чому/ ні на чім	(на) нікотрому ні на котрому/ ні на котрім

У місцевому відмінку однини заперечні займенники *ніхто*, *ніщо*, *нічий*, *ніякий*, *нікотрий* мають паралельні закінчення **-ому**, **-ім**, що пов'язано з відкритим і закритим складом: *ні на кому*, *ні на чому*, *ні на чийому*, *ні на якому*, *ні на котрому*, *ні на кім*, *ні на чім*, *ні на чийім*, *ні на якім*, *ні на котрім*.

Неозначені займенники

Неозначені займенники при відмінюванні змінюють лише частину, що збігається з питально-відносним займенником, наприклад: *будь-який*, *хто-небудь*, *дехто*, *декого*, *деким*, *абичим*.

Неозначені займенники *якийсь* і *чийсь* у родовому і місцевому відмінках множини вживаються зі вставним звуком [о] перед часткою **-сь**, наприклад: *якихось*, *на якихось*, *чийхось*, *на чийхось*.

У місцевому відмінку однини неозначені займенники утворені від питально-відносних *хто*, *що*, *який*, *чий*, *котрий* мають паралельні закінчення

- ому, (- ім), напр.: *на кому, на комусь, на чомусь, на чому, і на кімсь, на чімсь, на чім ...і т. ін.*

Відмінок	Неозначені займенники			
Н.	дехто	будь-що	абискільки	хтось
Р.	декого	будь-чого	абискількох	когось
Д.	декому	будь-чому	абискільком	комусь
Зн.	декого	будь-що, будь-чого	абискільки, абискількох	когось
О.	деким	будь-чим	абискількома	кимось
М.	(на) декому	(на) будь- чому	(на) абискількох	(на) комусь

Відмінок	Неозначені займенники		
Н.	абиякий	що-небудь	казна-чий□
Р.	абиякого	чого-небудь	казна-чийого
Д.	абиякому	чому-небудь	казна-чийому, казна-чиєму
Зн.	абиякого	що-небудь, чого- небудь	казна-чий, казна-чийого
О.	абияким	чим-небудь	казна-чийім
М.	(на) абиякому	(на) чому-небудь, (на) чім-небудь	(на) казна-чийому, казна-чиєму, на казна-чийім

Наголос у займенників

В особових займенниках та у зворотному займеннику у непрямих відмінках змінюється місце наголосу. У безприйменникових конструкціях наголошується другий склад, наприклад: *зустрів мене, тебе, його, її; спитай себе, його, її*; у прийменникових конструкціях наголос на першому складі, наприклад: *прийдіть до мене, до тебе, до нього, до неї*.

У двоскладових формах непрямих відмінків вказівних займенників **той, цей**, вжитих без прийменників, наголошується другий склад, напр.: *побачив того (цього) хлопця, сказав тому (цьому) студентові*; у вжитих із

прийменниками - перший, наприклад: *прийшов до того (цього) місяця, ходиш по тому (цьому) березі, говорили про того (цього) відвідувача.*

Заперечні займенники **ніхто, ніщо** в непрямих відмінках мають подвійний наголос, що певною мірою видозмінює їх семантику, напр.: *нікого, нікому, ніким, нічого, нічому, нічим* – у значенні *немає кого, чого, немає кому, чому, немає ким, чим і нікого, нікому, ніким, нічого, нічим* – у значенні абсолютної відсутності.

У неозначених займенниках наголос може припадати як на першу складову частину, так і на другу:

1) якщо першою складовою частиною його є *де-, аби-, казна-, хтозна-* або ж другою частиною його є *-будь, -небудь*, наголос на частці; наприклад: *дехто, децо, абихто, абищо, абиякий, абичому, казна-хто, хтозна-цо, хтозна-який; хто-будь, що-будь; хто-небудь, що-небудь;*

2) якщо першою частиною займенника є частка *будь-*, наголос на другій складовій частині; наприклад: *будь-хто, будь-цо, будь-чий, будь-який, будь-котрий.*

5. Правопис займенників

Разом	Через дефіс	Окремо
Пишуться складні займенники, утворені за допомогою часток аби-, ані-, де-, -сь:	Пишуться складні займенники, утворені з частками будь-, -небудь, казна-, хтозна-:	Пишуться три слова, якщо між часткою і займенником є прийменник:
<i>абихто, абиякий, децо, скількись, аніякий, чийсь, котрийсь</i>	<i>хто-небудь, будь-цо, казна-чим, хтозна-який, будь-кого, хтозна-чийм</i>	<i>казна до чого, хтозна про що, будь з ким, будь з якими (але з будь-якими)</i>

6. Стилiстичнi особливостi займенникiв

Стилiстичнi особливостi особових займенникiв широко використовують у рiзних стилях сучасної української мови.

1) Займенник *я*, основною функцією якого є вказівка на мовця, може вживатись у значенні «особистість, iндивiдум»: *В умовах погіршення ментального здоров'я варто придивися пильніше до власного «Я».*

Навколо займенника *ми* можуть створюватись важливі стилістичні якості мовлення:

Ми = я і ти

Ми = я і він

Ми = я і вони

Займенник *ми* в науковому і публіцистичному стилях мови iнколи вживається в значенні «я» (так зване «авторське ми»): ***Ми** вважаємо, що... **Нам** би хотілося детальніше зупинитися на цій проблемі.*

У художніх творах займенник *ми* вживається замість *я* для вираження самоприниження, самозневаги мовця, створення відтінку iронії: *Де ж таки я сяду перед панією? **Ми** до цього не призвичаєні! (М. Кропивницький)*

2) Особовий займенник *ти* вживається за дружнього й теплого спілкування однакових за віком, молодших або добре знайомих співрозмовників: *Чом **ти** не прийшов, як місяць зійшов? (Нар. тв.)*

Займенник *ви* вказує на багатьох осіб або на уособлені предмети, до яких звернена мова: *Ой, чули, чули, чули, Ой, чули, чули **ви**? Любив козак дівчину, як з сиром пироги (Нар. тв.).*

*Книжки мої, **ви** подруги прекрасні, і пристрасні, й глибокі, як життя (П. Воронько).*

У ввічливо-пошанній функції або при звертанні до особи, старшої віком, займенник *ви* вживається замість *ти*: ***Ви**, мамо, може, й не знаєте, а я її добре знаю: кращої од неї дівчини нема на всьому селі (І. Нечуй-Левицький).*

У мові художніх творів займенники *ти, ви* інколи вживається в узагальнено-особовому значенні, тобто вказує не на якісь конкретні особи, а на особи взагалі: **Ви** на горі, на самому вершечку (П. Мирний). Після розповідей Дмитра Івановича кожен із нас ще довго відчуває на собі їхній вплив, від них **ти** стаєш ніби дужчим, відважнішим, **тобі** хочеться жити по совісті, по правді (О. Гончар).

3) У розмовному мовленні для позначення співрозмовника може використовуватися займенник *він (вона)*, який, як правило, виражає негативне, зневажливе ставлення мовця до адресата: *Ти подивись на неї: вона мені ще тут сперечатися буде!*

Яскравим стилістичним засобом є заміна займенника *я* займенником *він*, коли мовець розповідає про себе начебто зі сторони (так званий ефект відсторонення): *Ось він, той хлопчик, з якого виросту я, – в порожній, холодній хаті, розіп'ятий на рамі вікна. Він* ніби примерз обличчям до шибки (В. Дрозд).

Займенники III особи однини і множини можуть вказувати на того, хто спеціально не називається, – нечистого, лихого: *Хіба, ти думаєш, вона сама топилася? По своїй волі йшла? То він, – не при нас згадуючи! – нею водив; він привід давав!...*(П. Мирний).

Пощанна множина у III особі властива народно-розмовній мові: *Вони [батько] інколи бувають таки дуже добрі.*

Займенник *вони*, що вживається стосовно однієї людини, може вказувати на улесливе, догідливе або іронічне ставлення до неї: *Та їх благородіє самі прибудуть. Вони* такого менту не впустять (Ю. Хорунжий).

Займенник *воно* вживається в значенні займенників *він, вона* з відтінком пестливості або зневажливості: *Дивилися ми на цього красеня-парубка й думали: «І де воно таке взялося? Хто їх таких родить?»* (О. Вишня).

4) Стилiстично розрiзняються конструкцiї з присвiйними займенниками *їхній, їхня, їхнє, їхні* й конструкцiї, у яких у присвiйній функцiї виступає форма родового вiдмiнка займенника *вони* – *їх*: *їхні проблеми* – *їх проблеми, їхня машина* – *їх машина*. Стилiстично нейтральна форма *їх* уживається в офiцiйно-дiловому, науковому стилях, в iнших стилях перевага вiддається присвiйним займенникам.

5) Займенники *оцей, оця, оцi, ота, отой, отi* належать до розмовних. Архаїчний характер мають займенники *сей, ся, тiї, тая, цєс, цїї, такеє, такїї* тощо. Вони вживаються в дiалектному мовленнi, в уснiй народнiй творчостi й у художнiй лiтературi.

6) У деяких означальних займенникiв є повна й коротка форми: *кожний* – *кожен, жодний* – *жоден, усякий* – *усяк*. Два останнiх займенники вживаються в розмовному мовленнi, всi iншi належать до загальностильових.

7) Стилiстично рiзняються неозначенi займенники, утворенi за допомогою часток *аби-, казна-, хтозна-* i займенники з частками *-небудь, будь-*: першi займенники мають вiдтiнок розмовностi, другi вживаються в усiх стилях.

Поповнення розряду займенникiв вiдбувається лише за рахунок прономiналiзацiї – переходу iнших частин мови.

Афiксацiя займенникам не властива.

Схема морфологiчного розбору займенникiв

1. Аналізоване слово.
2. Початкова форма.
3. Розряд за значенням.
4. З якою частиною мови спiввiдноситься.
5. Особа, рiд, число i вiдмiнок займенника
6. Синтаксична роль.

Зразок морфологічного розбору займенника:

Мені тринадцятий минало... (Т. Ш.).

Мені – займенник, поч. форма я, особовий, іменниковий, I особа, однина, давальний відмінок, додаток.

Через те що діти зараз мають доступ до будь-якої інформації, школа має стати осередком розвитку критичного мислення (Артур Пройдаков, shkola.obozrevatel.com)

(До) будь-якої (інформації) – займенник, поч. форма – будь-який, неозначений, прикметниковий, жін. рід, однина, родовий відмінок, узгоджене означення.

Морфологічний тренажер

Вправа 25. З художніх творів выпишіть п'ять-шість речень, побудованих тільки з займенників.

Вправа 26. Знайдіть у поданих реченнях займенники і визначте їх розряд за значенням.

1. З твого цвіту і грому я на світ народився, Україно! (А. Демиденко). 2. Нехай ніхто не половинить твоїх земель, не розтина, бо ти єдина, Україно, бо ти на світі в нас одна (Д. Чередниченко). 3. Не докорю ніколи і нікому, хіба на себе інколи позлюсь, що в двадцять літ в моєму серці втома, що в тридцять смерті в очі подивлюсь... (В. Симоненко). 4. І той ніколи не доскочить слави, хто задля неї на землі живе (В.Симоненко). 5. Пошли мені, Боже, хоч ворога, коли друга послати жаль (В.Симоненко). 6. Любити жінку – відкривати світ, де святом зацвітає все буденне (М. Сингаївський). 7. Прилітають до нашого поля із далеких країв журавлі. Розцвітають і квіти, і доля на моїй українській землі (М. Сингаївський). 8. Ми з правіку народжені бути, і в собі відкривати світи, та примножувать серцем здобуте, та святині свої берегти. (М. Сингаївський). 9. Замела ніжні квіти зима, і умерли під

снігом вони (В.Сосюра). 10. Ми жили так, як підказувала нам наша совість (І. Цюпа).

Вправа 27. У поданих реченнях знайдіть займенники. Підкресліть їх як члени речення. Визначте, з якими частинами мови вони співвідносяться?

А) 1. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. 2. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. 3. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідується законом. 4. Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності. 5. На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом. 6. Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством (З Конституції України).

Б) 1. Здобудь мудрість, здобудь собі розум... 2. Хто чинить перелюб, не має той розуму, – він знищує душу свою. 3. Дехто говорить, мов коле мечем... 4. Жодна кривда не трапиться праведному. 5. Дехто вдає багача, хоч нічого не має, а дехто вдає бідака, хоч маєток великий у нього. 6. Кожен розумний за мудрістю робить... 7. Хто сіє кривду, той жатиме лихо. 8. Хто погорджує ближнім своїм, той позбавлений розуму, а розумна людина мовчить. 9. Хто любить навчання, той любить пізнання, а хто докір ненавидить, той нерозумний (З «Книги приповістей Соломонових»).

Вправа 28. Запишіть займенники, розподіливши їх за співвідношенням з іншими частинами мови на: а) іменникові, б) прикметникові, в) числівникові.

Моїм, тебе, мені, собі, якої, стільки, чого, нам, жодні, своїй, дехто, цієї, нікому, з ним, кожна, самий, отаке, інший, нічого, для нас, з нею, їх, дечому, скільки-небудь, з собою, цією, чийогось, котрим, всілякий, наш, їхній.

Вправа 29. Перепишіть афоризми з особовими займенниками. Поясніть особливості їх уживання.

1. Якщо ви не вважаєте, що навчання коштує дорого, спробуйте дізнатися, скільки коштує невігластво (Роберт Кійосакі). 2. Гроші не зроблять вас щасливішими (Арнольд Шварцнегер). 3. Не кажи, що працюєш. Покажи, що ти заробив (Томас Роберт Дьюар). 4. Немає сенсу наймати тямущих людей, а потім вказувати, що їм робити. Ми наймаємо тямущих людей, щоб вони казали, що робити нам (Стів Джобс). 5. Ви матимете все, якщо не будете переживати, кому дістануться нагороди за ваші заслуги (Бенджамін Франклін). 6. Переконувати людей придбати те, що їм не потрібно, на гроші, яких у них немає, щоб справити враження на тих, кому до цього немає жодної справи, – сьогодні це шахрайство стало справді віртуозним (З мережі «Інстаграм»).

Вправа 30. Запишіть дієслівні словосполучення, поставивши у правильній відмінковій формі займенник *себе*. Яке значення він виражає? Які його морфологічні ознаки?

Привчати ... до порядку; не знаходити ... місця; уявляти ... моделлю; хвалитися ...; запросити (до) ... гостей; відчутти (на) ... погляди; переконувати ...; дякувати ... (за) щедрість; не помічати (в) ... недоліків; не знаходити (в) ... сил; самому ... не вірити; не чекати (від) ... такого; пишатися ...; знайти ... (у) списку; дозволити ... відпочивати; не вірити ...; саму ... перевірити.

Вправа 31. Прочитайте добірку речень із Телеграм-каналів. Запишіть їх, вживаючи займенники у потрібній відмінковій формі.

У понеділок, 3 лютого, по (весь) Україні ймовірний сніг. У (деякий) регіонах пройде із дощем. Синоптики зафіксували температурний рекорд в Україні 30 січня, (він) було встановлено одразу в 14 обласних центрах. Причиною (такий) аномально високої температури протягом (цей) зими й попередніх років є не лише парниковий ефект, а й сонячна активність, аномально висока температура океанів, особливості атмосферної циркуляції.

За останні тридцять років зима стала теплішою майже на півтора градуса, а (вона) тривалість зменшилася в середньому на місяць.

Найцінніше в житті людське тепло: в (будь-який) пору, у (будь-який) віці (воно) ніколи не буває недоречним.

Вправа 32. У поданих реченнях наявні питальні та відносні займенники. З'ясуйте відмінність у їх вживанні: у яких реченнях використовуються питальні займенники і в яких – відносні – розповідних чи питальних, простих чи складних?

1) Яким може бути населення України по закінченню війни? В Інституті демографії та проблем якості життя НАН України вважають, що населення України поступово скорочуватиметься. 2) Куркума, яка входить до родини імбирних, від давніх часів застосовується як пряність і природний барвник у кулінарії. 3) Смачна й соковита полуниця, яку ми часто сприймаємо як безпечний смаколик, може завдати шкоди здоров'ю. 4) Волоські горіхи є справжнім джерелом енергії та корисних речовин, що сприяють здоровому старінню ефективніше за будь-які інші горіхи. 5) Що цікавого можна подивитись в Яремчі? 6) Чому ПриватБанк знову переписав курс валют? 7) За допомогою спеціального онлайн-калькулятора можна вирахувати, скільки днів минуло від початку війни в Україні. 8) Скільки болю, сліз і терпіння за плечима оборонців, повернених з полону... 9) У ніч на 06 лютого ворожа армія атакувала Україну, внаслідок чого постраждали Харківщина, Черкащина, Дніпропетровщина. 10) Вакцинація – ефективний спосіб захистити своє здоров'я і життя, на чому наголосив директор Департаменту охорони здоров'я ВМР (З електронних медіа).

Вправа 33. Знайдіть речення, що містить словосполучення «присвійний займенник + іменник». Від чого залежить рід, число і відмінок займенника?

Легка атлетика є одним з найстародавніших видів спорту. Вона відрізняється своєю багатогранністю. Саме завдяки легкій атлетиці ми маємо можливість розвивати всі ділянки тіла і робити їх здоровими і красивими. Можливо, тому легку атлетику називають «королевою спорту». Окремі її

елементи, вправи і дисципліни є невід’ємною частиною більшості сучасних видів спорту і використовуються в процесі підготовки спортсменів. Заняття легкою атлетикою дуже корисні для організму сучасної людини, особливо в нашу епоху стресів і малорухливого способу життя.

У нашій країні цей вид спорту має тривалу і славу історію. Такі легендарні атлети, як Сергій Бубка, Інеса Кравець, Володимир Голубничий, Валерій Борзов, Наталя Добринська, Ольга Саладуха, є кумирами для наслідування. Їхні імена добре відомі у всьому світі.

Федерація легкої атлетики України має свої регіональні представництва, що постійно діють у всіх областях та в м. Київ (Федерація ЛА України).

Вправа 34. Доберіть з художньої літератури п’ять-шість речень, у яких займенники виконують сполучувальну функцію.

Вправа 35. Виконайте проект: створіть таблицю за поданим зразком і заповніть її поданими займенниками.

Особові	Зворотний	Присвійні	Вказівні	Питальні	Відносні	Означальні	Неозначені	Заперечні

Хто, щось, казна-який, я, деякий, оцей, стільки, всякий, він, його, що?, котрому, казна-чим, абищо, жодний, наш, ніхто, скільки, хто-небудь, нічим, будь-який, хто?, про що-небудь, кожен, їхній, ти, чий?, мій, свої, нічого, такий, весь, бозна-хто, ви, дещо, сам, вони, ті, хтозна-чий, себе, скількома?, якою, інші, тих, усі, вас, такий, твої, дещо, хтозна-скільки, (з) нею, ваші.

Вправа 36. Запишіть займенники будь-хто, будь-що, дехто, дещо, казна-хто, що-небудь у родовому, давальному та місцевому відмінках з прийменником. Поясніть їх написання.

Зразок: будь до кого, будь з ким, будь на кому.

Вправа 37. Прочитайте. Вкажіть неозначені займенники, поясніть їх написання.

Я з тої давньої країни, що має бозна-скільки літ, країни сонця – України, яка дивує й досі світ (О. Довгий). Будь-який якісний переворот у мовній практиці починається не з заміни морфологічних елементів, а з відчуття гідності мови з боку суспільства (З електронних медіа). Іхтось чужий околицею водить ту пісню, що забула вже й мене (М. Малахута). Є щось святе в словах «мій рідний край» (Л. Забашта). Казна за що усі люди дорікають мені всюди (В. Симоненко). Це весна, що на землі бувала хтозна-скільки років і століть (М. Рильський). Усяк до чого-небудь вдався (Л. Глібов). Дід Карпенко ходить щонеділі у степу шукати бозна й що (Л. Костенко).

Вправа 38. Розподіліть займенники на три колонки: ті, що пишуться разом, займенники, що пишуться окремо, та займенники, що пишуться через дефіс.

Хто/небудь, де/який, де/з/ким, аби/кому, де/на/кому, аби/яким, котрим/сь, хто/сь, що/небудь, чийм/сь, котрого/сь, де/що, кому/небудь, аби/для/кого, чому/будь, що/сь, чого/небудь, будь/кого, аби/на/чому, задля/будь/кого, про/кого/небудь, з/де/яким, хтозна/скільких, до/чого/небудь.

Вправа 39. Проочитати. Обґрунтувати написання *ні* з займенниками.

Ніхто так добре не зробить, як ти та я. Ніщо так не може осоромити людину, як рот і живіт. Нікому сама птаха в руки не летить. Ніякі ліки не замінять повної тарілки. Камінь угору не котиться ні в яку пору. Багато за чим піти – ні з чим не повернутися. Як з нічим у млин, то порожняком додому. Шилом плуга копирсаю, та плуга ні в кого не благаю. Звітрена сіль не згодиться ні на що. Своїх багато, а як доведеться топиться, то ні за кого ухопиться. Перевівся нінащо. Погане ледащо не годиться ні на що (Нар. творч.).

Самодіагностика

- Дайте визначення займенника.

- Чим він відрізняється від іменника, прикметника і числівника?

- Запишіть назви розрядів займенників за значенням.

- Назвіть розряди займенників за співвідношенням з іншими частинами мови.

- Запишіть усі іменникові займенники.

- До яких розрядів за значенням вони належать?

- Назвіть займенники, які співвідносяться з прикметниками.

- Назвіть займенники, які співвідносяться з числівниками.

- Охарактеризуйте морфологічні категорії займенника.

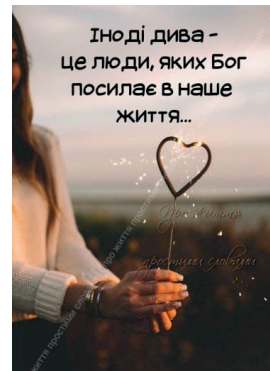
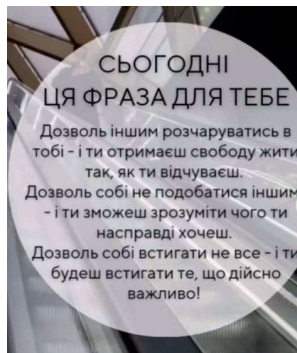
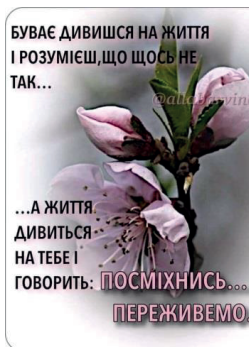
- Які основні особливості відмінювання займенників?

- Визначте стилістичні можливості займенників.

Вправа 40. Випишіть з поданого уривка займенники і визначте їх розряд за значенням.

На кожній станції, де тільки експрес зупинявся, щось було нове, таке, що ніхто ще не бачив з них. Пасажири вибігали геть з усього поїзда, розхапували всю ту новину, всю ту екзотику і напихали нею експрес (І. Багрянний).

Вправа 41. Прочитайте афірмації з Pinterest. Поясніть, як ви їх розумієте? Яка з них сподобалася вам найбільше? Чому?

Випишіть займенники. Визначте, з якою частиною мови вони співвідносяться.

Вправа 42. Пригадайте особливості відмінювання займенників. Провідмініяйте письмово займенники вони, своя, інше, отакі, казна-що, ніскільки, котра, чиє.

Н. _____

Р. _____

Д. _____

З. _____

О. _____

М. _____

Н. _____

Р. _____

Д. _____

З. _____

О. _____

М. _____

Н. _____

Р. _____

Д. _____

З. _____

О. _____

М. _____

Н. _____

Р. _____

Д. _____

З. _____

О. _____

М. _____

Вправа 43. Перепишіть, знімаючи ризик. Позначте в словах орфограму «дефіс у неозначених займенниках».

Добрий розум робить легким будь/який спосіб життя (Г. Сковорода).
Печаль без тебе – вп'ятеро печаль. Колючим снігом сніговиця віє. І так
болить, вже так болить душа, неначебто її хто/сь пожаліє (Т. Яковенко).
Можна жити без духу...(Хоч де/хто живе без душі)... (Т. Яковенко). Ішли у

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Птах виспіває нам на втіху, і ні/що не нагадає лиха (В. Раєвський). Тих сліз повік ні/кому не зібрати, якими відтужили журавлі (Л. Тендюк). Ні/про/що не турбуватись, ні/за/чим не турбуватись – значить не жити, а бути мертвим (Г. Сковорода). Хай ніколи до мене не прийде Ні/хто, і Ні/що хай у світі моїм не постане (Н. Кіт). А лихої години в час німого погрому не продай України ні/за/що і ні/кому (В. Гей). Я віднайду, можливо, рівновагу, утрачену в погоні ні/за/чим (В. Гужва). Лише ні/що ні/з/чим безслідно гине (М. Самійленко). І ні/в/кого було спитать, кого ж нам на Вкраїну ждять? (П. Тичина). Тут ні/за/ким не бачиться вини (Н. Тихий). Ніде, ні/перед/ким не гнеш своїх колін (М. Рильський). І тільки при людях, мабуть, дерева тремтять від жаху, бо кращих із них поведуть ні/за/що ні/про/що на плаху (Л. Костенко). І ні/в/чому немає ніде тишини – є жадоба життя і горіння (Г. Коваль). Не ховаю у пам'ять ні/чого, перед нею ні/з/чим не таюся (П. Перебийніс). Ні/в/чому потреби не маю, хоч знаю, либонь, про одне, що я тут ні/кого не знаю, ні/хто тут не знає мене (О. Вертіль).

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are approximately 20 lines visible. The paper has a slight shadow on its right side, suggesting it's resting on a surface.

Вправа 45. Складіть речення з неозначеними та заперечними займенниками разом із залежним словом так, щоб вони виступали в ролі складеного підмета.

Хтось із нас, кожен зі студентів, ніхто з працівників, дехто з викладачів, ніщо з переглянутого, щось із отриманого, будь-хто з нас.

Вправа 46. Знайдіть самостійно і выпишіть з афірмацій 10 займенників. Виконайте їх повний морфологічний розбір.

1. Ой, одна я, одна, як билиночка в лузі (Т. Шевченко). 2. Один ще змалку вдатний Шпак у Щиглика співать навчився (Л. Глібов). 3. Одні одно говорили, а другі – друге – і з тих розмов спліталась сітка, в якій ні кінця, ні початку (М. Коцюбинський). 4. Вибирай жінку на цілий вік (Нар. творч.). 5. Послуга в дружбі – річ свята (Нар. творч.). 6. Ні один полк світу не втримався б на цій проклятій дамбі... (О. Гончар). 7. Не шукай правди в других, коли в тебе її немає (Нар. творч.). 8. Мене мій батько про поезію спитав: «Ну що воно, скажи мені, за штука?». Хотів сказати: «То штука не проста», але почув, що в груди серце стука. І я повів тоді: «Поезія – краса» (М. Ткач). 9. «Що ти за один», – питаю закостенілого товариша (І. Франко). 10. Було колись в одній країні: сумний поет в сумній хатині рядами думи шикував (Л. Українка).

[illegible]

76

А) Відбувся черговий обмін полоненими. Це солдати, сержанти, офіцери. Воїни Військово-Морських сил, які потрапили у полон в Маріуполі та Запорізькій області, військові Десантно-штурмових та Сухопутних військ, нацгвардійці, прикордонники, тероборонівці, поліцейські. Всі вони з різних напрямків фронту, але їх об'єднує спільне: вони боролися за Україну. Деякі з них перебували в полоні два роки (Вінниця. info).

Б) Кожна зірка, як маленька свічка, що пробилась крізь космічний лід. Ми такі беззахисні й невічні перед цим вогнем тисячоліть. Де один лиш Бог перед тобою, і твоя душа – одним-одна, і тоненька ниточка любові, що життя з безмежністю єдна... (Т. Яковенко).

Тестові завдання за темою «Займенник»

ВАРІАНТ 1

1. Лише займенники записано в рядку:

А ти, кожний, котрий, тут

Б себе, будь-який, що, нас

В хто, казна-де, ваш, увесь

Г чия, щоб, хто-небудь, мій

2. З'ясуйте кількість займенників, використаних в уривку.

Вона верталась із ясного саду,

Ясна, як сад, і радісна, як сміх.

І він спитав: — Яку б найти принаду,

Щоб повернуть тебе до рук моїх?

Вона ж йому: — Світи щодня лампаду....

А 6

Б 7

В 8

Г 9

3. Займенник виділено в реченні

А Вже стільки тих багать одгуготіло, *що* мимоволі сядеш та й тремтиш.

Б Так мовчиш, *що* заслухатись можна, потонути в м'якій тишині.

В Така краса висока і нетлінна, *що* хоч спинись і з Богом говори.

Г Це був лиш сон, *що* ледь торкнувся пам'яті вустами.

4. У реченні «В її устах і душі «насіння» було святим словом»

виділений займенник виконує роль:

А додатка

В обставини

Б присудка

Г означення

5. Разом треба писати обидва займенники варіанта

А аби/хто, будь/який

Б ні/котрий, де/що

В хто/сь, казна/чий

Г де/хто, що/небудь

6. З дефісом треба писати обидва займенники варіанта

А будь/що, казна/чий

В хтозна/що, де/який

Б аби/який, хто/небудь

Г бозна/котрий, ні/що

7. Разом треба писати всі займенники рядка

А котрий/сь, аби/якась, ні/чиї

Б де/чим, аби/кого, ні/в/чому

В що/сь, ні/ким, казна/чого

Г аби/чого, де/яких, де/з/чим

8. З дефісом треба писати всі займенники рядка

А який/небудь, будь/на/чому, хтозна/чие

Б що/небудь, будь/у/кому, бозна/якою

В хто/небудь, казна/чого, хтозна/ким

Г чий/небудь, бозна/чим, ані/яким

9. Редагування потребує речення:

А У їх країні зимують наші перелітні птахи.

Б Прочитайте речення та перепишіть їх у зошит.

В Доброта й милосердя не продаються, їх не купиш.

Г Дорогі випускники, шануйте своїх учителів, не забувайте їх.

10. Прочитайте речення з пропущеними словами.

_____, я рада, що в тебе _____ друзів. Від _____ ти
береш найкраще.

Правильним є варіант послідовного заповнення пропусків у рядку:

А Сергіє, стільки, їх

Б Сергію, скільки, них

В Сергіє, скільки, їх

Г Сергію, стільки, них

ВАРІАНТ 2

1. Лише займенники записано в рядку

А інший, бозна-як, її, жодний

Б їхній, казна-котрий, сам, ми

В всілякі, хтозна-де, нічий, ви

Г котрий, будь-коли, абихто, я

2. З'ясуйте кількість займенників, використаних в уривку.

У кожного «Я» є своє ім'я, На всіх не нагромаєш грізно, Ми — не безліч стандартних «я», А безліч всесвітів різних.

А 5

Б 6

В 7

Г 8

3. Займенник виділено в реченні:

А Ми винуваті, *що* міліють ріки і лисинами світять береги.

Б Ти даєш поету дужі крила, *що* підносять правду в вишину.

В Так гірко відати, *що* юність відцвіла, та нарікань і розпачу немає.

Г Як добре те, *що* смерті не боюсь я і не питаю, чи тяжкий мій хрест.

4. У реченні *«Ідея провести фестиваль у Запоріжжі була не ваша, а наша»* виділений займенник виконує роль

А додатка

В обставини

Б присудка

Г означення

5. Разом треба писати всі займенники рядка

А аби/чий, будь/із/чим, ні/який

Б де/який, ні/на/чиєму, де/чий

В який/сь, де/в/кому, аби/щось

Г ні/чого, аби/яким, де/котрого

6. З дефісом треба писати всі займенники рядка

А будь/який, де/небудь, бозна/в/кого

Б казна/чийім, ні/якої, казна/котрим

В хтозна/чого, аби/чийім, що/небудь

Г бозна/котрий, будь/що, чого/небудь

7. Окремо пишуться усі слова в рядку:

А ні/що, ні/про/кого, аби/хто

Б чого/сь, ні/який, казна/з/чим

В ні/в/чому, аби/за/ким, казна/з/якими

Г чому/сь, ні/для/кого, хто/небудь

8. Всі займенники співвідносяться з прикметниками в рядку:

А скількись, що, я, тебе

Б чия, інші, такого, сам

В собі, їхня, декотрі, всякому

Г нікому, кожні, на ньому, цією

9. Редагування потребує речення:

А Ця сукня не вражає, треба вибрати другу, більш яскраву.

Б У кожній родині свої закони, традиції, звичаї і свята.

В У нашому дворі зацвіли чорнобривці й айстри.

Г У твоїх словах є лише частка правди.

10. Прочитайте речення з пропущеними словами.

Шановні батьки, запрошуємо _____ на свято весни! У програмі – солодкий стіл зі смаколиками, які приготували _____ діти. Ви зможете оцінити _____ здібності й розважитися.

Правильним є варіант послідовного заповнення пропусків у рядку:

А Вас, Ваші, їх

Б Вас, ваші, їхні

В Вас, Ваші, їхні

Г Вас, ваші, їх

БЛОК III. ПРИСЛІВНИК

Опорний конспект

1. Прислівник як частина мови. Типові морфологічні ознаки прислівників

2. Розряди прислівників за значенням

3. Ступені порівняння прислівників

4. Правопис прислівників

5. Адвербіалізація

1. Прислівник як частина мови.

Типові морфологічні ознаки прислівників

Прислівник – незмінна повнозначна частина мови, яка об'єднує слова зі значенням ознаки дії, ознаки стану або ознаки іншої ознаки. Наприклад: *мирно, безтурботно, втретє, по-нашому, пізно, неспокійно, холодно.*

Працювати наполегливо, важко хворіти, знову сумувати – ознака дії;

дитині соромно, на душі сумно, надзвичайно прикро – ознака стану;

досить приємно, дуже радісно, трохи боязкий, вчасно помічений –

ознака іншої ознаки.

Проблемне завдання: розподілити слова на 2 колонки так, щоб в першій були прислівники, а в другій – інші частини мови.

Направо, правий, правдивий, насправді; сердечний, сердечно; свій, по-своєму; мирний, мирно, помиритися; третій, тричі, трое; зима, зимовий, взимку; батьківський, батьки, побатьківськи; шепіт, шептати, пошепки; весна, весняний, навесні; деньок, денний, вдень.

Визначте морфемний склад прислівників та інших частин мови. Яку особливість основи прислівників ви помітили?

Типові морфологічні ознаки прислівників

1. Відсутність форм словозміни: це незмінна частина мови.
2. Наявність типових для прислівників суфіксів: **-о, -е, -и, -ки, -чі, -ому, -ему (-єму)**: *легко, добре, навприсядки, по-батьківськи, двічі, по-своєму, по-вашому*.

3. Співвіднесеність з усіма повнозначними частинами мови:

з іменником:	навхрест (хрест) навкруги (круг) попідтинню (тин) доволі (воля) осторонь (сторона)
з прикметниками:	холодно (холодний) тепло (теплий) востаннє (останній) звисока (високий) згарячу (гарячий) по-материнському (материнський)
з дієсловами:	мовчки (мовчати) пошепки (шептати) сидьма (сидіти) крадькома (крастися) навперейми (переймати) всупереч (суперечити)
з числівниками:	тричі (три) вдруге (другий) спершу (перший) по-четверте (четвертий)
із займенниками:	по-своєму (свій) по-нашому (наш) притому (той) передусім (усім)

4. Найчастіше пояснює в реченні дієслівні форми (значення – ознака дії): *бадьоро крокувати, швидко запам'ятати, низенько схилитися, дуже схвилюваний*.

Прикметник	Прислівник
<u>Найкращу</u> (яку?) конкурсну пісню під час Національного відбору на Євробачення – 2025 виконали учасники гурту «Молоді».	Під час Національного відбору на Євробачення – 2025 <u>найкраще</u> (як?) виконали конкурсну пісню учасники гурту «Молоді».

Вживаючись для вираження ознаки іншої ознаки, прислівники поєднуються з прикметниками та іншими прислівниками: *весело* (наскільки?) дуже; соромно (наскільки?) *трохи*; приємно (якою мірою?) *надзвичайно*; теплий (як?) *по-літньому*; духмяний (як?) *по-степовому*.

Рідко вступає в смислові зв'язки з іменниками: розмова (яка?) *пошепки*; ліс (який?) *взимку*; дорога (яка?) *вліво*; борщ (який?) *по-українськи*; котлета (яка?) *по-київськи*; біг (який?) *наввипередки*; читання (яке?) *мовчки*.

5. Найчастіше виконує функцію **обставини**:

* Тополі хиляться (як?) низенько, нагомонівшись (якою мірою?) досхочу.

* Місяць світить (як?) лагідно і (як?) чисто, хоч уже (наскільки?) достатньо постарів, на моє заснуле мирне місто, вбране у намисто ліхтарів (Т. Яковенко).

Рідше виконує функцію **головного члена (присудка)** в реченні:

* Ще (як воно є?) холодно. Пора ще дуже рання, ще навіть верби без зелених шат, ще в цьому черешневому тумані не відшукає стежечку душа (Т. Яковенко).

* Ти дозволяв собі мене любити. Це теж – (як воно є?) немало. Дякую й на тім (Т. Яковенко).

* У великій кімнаті (як воно є?) просторо і світло.

Іноді виступає **означенням**:

* Карлос вибрав шлях (який?) направо, Гвідо вибрав шлях (який?) наліво, а Бертольд подався (куди?) прямо (Л. Українка).

* Нарешті згасло і вікно в будинку (якому?) навпроти.

* Неймовірний аромат виповзав змієюю з кухні: лоскотала рецептори свіжа кава (яка?) по-турецьки.

2. Розряди прислівників за значенням

Означальні – такі, що позначають властивості, якості, спосіб дії, інтенсивність вияву ознаки:

а) **якісні** – утворені від якісних прикметників за допомогою суфіксів **-о, -е**; відповідають на питання **як?**; мають форми вищого й найвищого ступенів порівняння: *голосно, близько, тихо, сумно, приємно, переможно, самотійно*;

б) **кількісні** – характеризують дію (стан) або ознаку кількості, міри або ступеня вияву ознаки; відповідають на питання **скільки?, наскільки?, у скільки?, якою мірою?**: *дуже, ледве, надзвичайно, мало, трохи, недостатньо, досхочу, стократ, вп'ятеро, вдвоє*;

в) **способу дії** – визначають спосіб виконання дії; відповідають на питання **як?, яким способом?, подібно до кого?**: *похапцем, бігцем, жуужмом, жартома, раптом, повагом, верхи, навищипиньки, стрілою, ластівкою, вовком*.

Обставинні – такі, що виражають ознаку місця, часу, причини, мети, інше:

а) **місця** – вказують на своєрідну локалізацію дії або стану в просторі; відповідають на питання **де?, куди?, звідки?**: *внизу, здалеку, довкола, вгору*.

б) **часу** – виражають різні часові ознаки; відповідають на питання **коли?, з якого часу?, до якого часу?, відколи?** тощо: *влітку, вдень, давно, зроду, довіку, повсякчас, завжди, завтра, вчора, вранці*;

в) **причини** – називають причину виконання-невиконання відповідної дії, стану; відповідають на питання **з якої причини?, чому?**: *згарячу, спересердя, здуру, спросоння, ненароком*;

г) **мети** – називають мету; відповідають на питання **з якою метою?**; кількісно обмежена група прислівників, до якої входять слова *навмисне, напоказ, навіщо, на зло, на радість*.

Предикативні:

- прислівники на **–о, –е**, співвідносні за структурою і значенням з якісними прислівниками;

- в більшості випадків вмотивовані якісними прикметниками;

- утворюються внаслідок переходу в цю групу якісно-означальних прислівників (пор.: надворі *холодно* ← подивилась *холодно*) та окремих іменників типу *сором, час, пора, слід, гріх, досада, жаль, шкода*:

Плювати в неї (в душу) — гріх тяжкий, не можна (Л. Костенко);

Шкода, що мною Ви не відболіли ...;

- їх слід відрізняти від однозвучних слів інших частин мови;

- займають в реченні незалежну позицію, виконують функцію головного члена в односкладному реченні:

Хмуро. Хмарно. Ярина. Любим марно – я й вона (В. Сосюра).

Там цвіла любов непощадима, Та нема їй більше вороття (Д. Павличко).

Мають значення:

а) стану навколишнього середовища: *сіро, вітряно, зоряно, сонячно, похмуро*;

б) фізичного стану істот: *соромно, сумно, приємно, болісно, прикро*;

в) модальної оцінки дії з погляду необхідності: *треба, потрібно, необхідно, обов'язково, може, можливо, неможливо, отже, щоправда, по-перше, по-друге, немає, варто, видно, відрадно*;

г) оцінки дії або стану з погляду або доцільності-недоцільності: *гріх, жаль, біда, сором, час, пора, недоцільно*.

3. Ступені порівняння прислівників

Від якісних прислівників на -о, -е, як і від якісних прикметників, утворюються форми ступенів порівняння – **вищого і найвищого**.

Вищий ступінь порівняння прислівників має дві форми – **просту і складену**.

Проста форма вищого ступеня порівняння утворюється:

а) за допомогою суфіксів **-ше, -іше**:

весело – весел**іше**, тихо – тих**іше**, рідко – рід**ше**

Суфікси **-к, -ок** при цьому випадають: швидко – швид**ше**, глибоко – глибо**ше**.

Звуки [г], [ж], [з] при сполученні з суфіксом -ш змінюються на [жч] (низько – низ**жче**, дорого – доро**жче**), а звук [с] – на [шч] (високо – вис**ще**).

б) від інших основ:

добре – к**раще**, погано – гі**рше**.

Складена форма вищого ступеня порівняння прислівників утворюється додаванням слів **більш, менш** до самого прислівника:

весело – **більш** весело; рідко – **менш** рідко; добре – **більш** добре; погано – **менш** погано.

Найвищий ступінь порівняння прислівників має три форми : **просту, складну і складену**.

Проста форма найвищого ступеня порівняння прислівників утворюється додаванням до простої форми вищого ступеня префікса **най-**: веселіше – **найвеселіше**; рідко – **найрідше**; тихо – **найтихіше**, гірше – **найгірше**.

Складна форма найвищого ступеня порівняння прислівників утворюється додаванням префіксів **що-, як-** чи обох одночасно до простої форми найвищого ступеня: найвеселіше – **якнайвеселіше**, найрідше – **щонайрідше**, найтихіше – **щоякнайтихіше**.

Складена форма найвищого ступеня порівняння утворюється додаванням слів **найбільш, найменш** до самого прислівника: весело –

найбільш (найменш) весело; добре – **найбільш (найменш)** добре; рідко – **найбільш (найменш)** рідко; погано – **найбільш (найменш)** погано.

4. Правопис прислівників

Орфограма	Правило	Приклад
Букви и, і в кінці прислівників	и – в кінці прислівників після <i>з, к, х</i>	верхи, напочіпки, навприсядки, взнаки
	и – у прислівниках з префіксом по-	по- українськи, по- батьківськи, по- людськи
	і – після букв на позначення м'яких / пом'якшених приголосних звуків	утричі, наодинці, насамоті, навесні, врешті
Букви о, е в кінці прислівників	о – переважно у прислівниках, утворених від прикметників / дієприкметників	яскраво, чисто, несподівано, негадано
	е – зрідка, зокрема після букв на позначення шиплячих звуків АЛЕ: ворожо = вороже сліпучо = сліпуче	терпляче, гаряче, рідше, вище, гірше

Прислівники, що утворені від прикметників, що пишуться з двома **н**, зберігають подвоєння (*невпинно, страшенно, незбагненно*).

З двома **н** пишуться також прислівники *зрання, спросоння, попідтинню, попідвіконню, навмання*, у яких відбувається подовження.

Прислівники і прислівникові сполучення пишуться разом, через дефіс і окремо.

Разом пишуться:

1) прислівники, утворені поєднанням прийменників з повнозначними частинами мови (*безвісти, вкрай, замолоду, нарізно, вчетверо, вдосвіта, завдовжки*) та способом основоскладання (*босоніж, голіруч, мимохідь, натицесерце, очевидно, повсякчас, стрімголов, чимдуж, чимраз*);

2) складні прислівники, утворені за допомогою часток **аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-**: *абикуди, анітрохи, дедалі, щоразу, якраз, щомиті*.

Через дефіс пишуться:

1) прислівники, до складу яких входять частки **будь-, небудь, казна-, хтозна-, -но, -то, -от, таки**: *будь-де, коли-небудь, казна-звідки, тільки-но, якось-то, все-таки*;

2) прислівники, утворені від прикметника, числівника або займенника за допомогою прийменника-префікса **по** та суфікса **-ому, -єму, -е (-є), -и**: *по-нашому, по-своєму, по-батьківськи, по-заячи, по-київськи, по-перше, по-третє*;

3) складні прислівники, утворені повторенням двох однакових або подібних прислівників: *тихо-тихо, ледве-ледве, ось-ось, дуже-дуже, зроду-віку, так-сяк, десь-інде, вряди-годи, тишком-нишком*;

Окремо пишуться:

1) прислівникові сполучення, що складаються з прийменника та іменника: *без жалю, у міру, в позику, за кордон, до побачення, до речі, по суті, уві сні, під силу, на зло, до вподоби, на жаль, до решти, до снаги, на прощання, по щирості*;

2) прислівникові сполучення, утворені від прийменників та повних прикметників: *в основному, у цілому*;

3) прислівникові сполучення, утворені від прийменника **по** та збірного числівника: *по двоє, по троє, по четверо*;

4) сполуки, що мають значення прислівників і складаються з двох іменників (зрідка займенників, числівників) й одного-двох прийменників: *з дня на день, рука в руку, час від часу, рік у рік, нога в ногу, з боку на бік, раз у раз, раз по раз, з ранку до вечора, сам на сам, один в один*.

5. Адвербіалізація

Особливістю морфологічного складу прислівників є співвіднесеність із словами інших частин мови, що вказує на їхнє походження як складу **адвербіальних** (придієслівних) слів. Колись прислівники були іменними словоформами. Поступово змінювалася їхня синтаксична функція: замість означальної при іменнику – на обставинну у зв'язках із дієсловом. Водночас відбувалися зміни морфологічних ознак та морфологічного складу слів. Утворені шляхом *адвербіалізації*, прислівники у своїй будові відображають застигли (змертвілі) відмінкові (відмінково-прийменникові) форми іменників, прикметників, числівників, займенників, дієприкметників, закінчення яких перетворилися на суфікси, а прийменники – на префікси: *набік, знадвору, донедавна, здалека, вповні, надвоє, доки, сидячи*.

Отже, **адвербіалізація** (лат. *adverbium* – прислівник) – перехід будь-якої частини мови (переважно іменників і прикметників) у прислівник, наприклад: *припадати ластівкою, вити вовком, крутитися дзитою*.

Адвербіалізація є одним із засобів поповнення класу прислівників і в наш час.

Це живий процес сучасної української мови, що створює неминучі труднощі в правописі, оскільки між прислівниками та однозвучними іншими частинами мови не можна провести чіткої межі.

Схема морфологічного розбору прислівника

1. Аналізоване слово.
2. На яке питання відповідає?
3. Частина мови.
4. З яким словом у реченні пов'язується?
5. Розряд за значенням (підрозряд).
6. Ступінь порівняння (для якісних).
7. Спосіб творення, від якої частини мови утворений.
8. Синтаксична роль.

9. Особливості правопису.

Наприклад: *Весною і влітку вона (горобина) майже не помітна (І. Цюпа).*

Весною (коли?) – прислівник, пов'язаний зі словом «не помітна»; обставинний часу, морфолого-синтаксичний (адвербіалізація), від іменника; обставина часу; пишемо з буквою е (весни).

Влітку – прислівник, пов'язаний зі словом «не помітна»; обставинний часу, префіксально-суфіксальний, від іменника з прийменником; обставина часу; пишемо разом.

Морфологічний тренажер

Вправа 49. Випишіть прислівники.

Коли-небудь, утрьох, абищо, будь-який, неймовірно, рідке, невже, де-не-де, останнє, востаннє, широко, економний, низько, обабіч, погідно, навіть, частково, здаля, немов, щойно, спересердя, задля, нашвидкуруч, немовбито, хтозна-як, казна-який, видимо-невидимо, ось, троє, двічі, поряд, восени, верхи, швидкісний.

Вправа 50. Випишіть з поданих речень прислівники разом зі словами, з якими вони пов'язані. Визначте їх значення і синтаксичну роль.

1) А на обрії вже жовтоцвітно тремтять берези, і вкривається першим заморозком спориш. 2) Облітає повільно душа, і її позолоти не жаль. 3) Іду додому мокрими дорогами. 4) Грудень вже закінчується, наче в нас його ніколи й не було... 5) На мокрій стежці п'ятипала латка лишилася учора по дощі, немов маленьке золоте звірятко слідочок залишило уночі. 6) Вже білий сніг упав мені на душу, і стало тихо – ні стежок, ні снів. І квилить серце, м'яко і недужо. Це біль... Він мій. Залиш його мені 7) А потім уже, коли зорі щезати мусіли, і гасла прозоро сполоханих слів луна, повільно прийшла ще

не чувана тиха музика, повільно прийшла і навік роз'єднала нас (3 творів Т. Яковенко).

Вправа 51. Випишіть прислівники, поділивши їх на розряди за значенням.

1) Це не печаль. І це ще не любов. Лише таємна ніжність безпричинна, що знову нас примушує обох повільно цілуватися очима. А листопад повільно входить в грудень і срібнолистом землю вистеля, аж серце тихо світитися у грудях, коли вночі я думаю про Вас... (Т. Яковенко). 2) А він собі думав, засинаючи серед овочів чи незнайомих тіл: відколи сонце сідає й допоки воно встає, ми з нею можемо бачити відблиск одних і тих же світил (К. Бабкіна). 3) На цій землі жили ми споконвік, лише обличчя змінювали трохи. 4) То я тобою вщерть наповнив душу, мила, ти ж думала про смерть, коли мене любила 5) Щоб листки мої, наче свічі, твоїм світлом засяли в млі, ти повинна приходити двічі: спершу – з неба, а вдруге – з землі (3 творів Д. Павличка). 6) Про сумне не згадаю — не варто, кожний знає про долю таку. 7) І на душі так тихо і прозоро, як навкруги, і синьо-синьо так... 8) Ми зустрінемось пізно чи рано. Може, серце й тривогу заб'є... Та спокійно і ясно погляну я на сиве волосся твоє. 9) Безладно торохтить по бруку день бездумний, де порох голубий та цокоти копит... 10) Вгорі невідомі дороги, од них над будинками синь... Хай дивляться люди, — нічого... Хай щирими будуть усі (3 творів В. Сосюри).

Вправа 52. Утворіть усі можливі форми ступенів порівняння від поданих прислівників.

Смачно, гучно, важко, пильно, брудно, широко, обережно, тривожно, спокійно, просто.

Вправа 53. Доберіть синонімічні прислівники або дієслівно-прислівникові сполучення до поданих фразеологізмів.

До сьомого поту, шитий білими нитками, до останньої нитки, усміхатися на весь рот, говорити як з білої гарячки, нагострити вуха, їсть – аж за вухами лящить, накивати п'ятами, зробити на гала-бала, як кіт наплакав, нога за ногою.

Вправа 54. Поясніть творення і правопис прислівників.

Віднині, назавтра, повсюди, позаторік, позавчора, вручну, насамоті, допізна, втрое, анітрохи, по-іншому, казна-коли, по-сусідському, напереріз, довкола, навкулачки, щодалі, одвіку, відтепер, поночі, вплач, завидна, абияк, вп'ятьох, не сьогодні-завтра, вдруге, навколішках, всього-на-всього, якнайкраще, здавна, нівроку, напоказ, принагідно, безперестанку, голіруч.

Вправа 55. Складіть речення з поданими омонімами так, щоб вони виступали то як прислівники, то як прийменники з іменниками. Поясніть їх правопис.

Звечора – з вечора, вдень – в день, вбік – в бік, вгорі – в горі, вниз – в низ, вголос – в голос, надворі – на дворі, востаннє – в останнє.

Вправа 56. Розкриваючи дужки, перепишіть прислівники і прислівникові сполучення. Для перевірки користуйтеся словником.

(По)господарському, куди(небудь), день(у)день, на(дозвіллі), (у)четверо, (над)вечір, (що)мога, (по)українському, (в)плав, (без)відома, все(таки), (с)першу, (на)що, (давним)давно, (з)легка, хоч(не)хоч, (по)четверо, (з)краю(в)край, (до)крихти, де(небудь), (ні)(на)гріш, (за)ради, так(то), (у)цілості, (в)обріз, (попід)віконню, (по)бойовому, (з)роду(віку), (по)латині, (по)ведмежи, (зо)зла, (зі)споду, (за)(в)ширшки, (на)відліг, (не)(в)тямки, (на)далі, (на)гору, (на)гора, (до)долу, (що)духу, (ані)телен, (на)(сам)перед.

Вправа 57. Запишіть прислівники, вставляючи пропущені літери н, нн.

Самовідда..о, залюбле..о, зако..о, повсякде..о, безумов..о, захопле..о, попідвіко..ю, зваже..о, стрима..о, сумлі..о, гума..о, багря..о, дарем..о, необхід..о, приєм..о, надума..о, схвильова..о, зра..я, попідти..ю, бездога..о, організова..о, невпи..о, безви..о, зумовле..о, безпринцип..о, навма..я, свяще..о, розміре..о, формаль..о.

Вправа 58. Випишіть з орфографічного словника 20-25 прислівників, у написанні яких відчуваєте труднощі.

Вправа 59. З художніх творів випишіть п'ять-шість речень, що містять прислівники. Поставте до них питання в дужках. Установіть, з якою частиною мови вони пов'язані чи займають незалежну позицію в реченні.

Самодіагностика

- Дайте визначення прислівника.

- Слова з яким значенням належать до прислівників?

- Що відрізняє прислівники від інших частин мови?

- З якими частинами мови співвідноситься прислівник?

- З якими частинами пов'язується найчастіше?

- Яка синтаксична функція є типовою для прислівника?

- Наведіть 3-5 прикладів прислівників, співвідносних з іменниками.

- Наведіть 3-5 прикладів прислівників, співвідносних з прикметниками.

- Наведіть 3-5 прикладів прислівників, співвідносних з числівниками.

- Наведіть 3-5 прикладів прислівників, співвідносних із займенниками.

- Наведіть 3-5 прикладів прислівників, співвідносних з дієсловами.

- На які підрозряди поділяються означальні прислівники? Наведіть 2-3 приклади таких прислівників.

- На які розряди поділяються обставинні прислівники? Наведіть 2-3 приклади таких прислівників.

- Яка особливість присудкових прислівників? Наведіть 2-3 приклади таких прислівників.

Вправа 60. З уривків поезій П. Вишебаби випишіть у три колонки означальні, обставинні і предикативні прислівники.

1. Як ти? – не буду тебе питати.

Довгі подробиці – атрибут

Мирних часів. Нині інший статус.

Просто, будь ласка, будь.

2. Історія в книгах – довга, наживо минає стрімко,

Моє покоління пише сльозами й вогнем сторінку.

Коли чорна тінь повстала від Маріка до Говерли,

Ми билися, як востаннє. І вижили. І померли.

Якщо, як і ми, у голос, ти весело й непохитно

читаєш це українською, значить, ми бились гідно.

3. Память знає навромацки кожен кратер.

4. Мовчимо про усе непідвладне мові,
гарячково розставлені розділові,
не промовлені вчасно слова любові.

5. Як замовкнуть усі автомати
І розчуємо врешті весну,
Як же спрагло ми будем кохатись,
Щоби змити із себе війну,
розчинити її клятий запах,
У солоному потові вдох.

6. Якщо би всю сіль з копалин жбурнути в страждання світу,
То більшість у наших ранах розквітла би горицвітом.

7. Лінія фронту сплющує світ,
спрощує кожен вибір,
варто із неї зійти у бік,
з'явиться третій вимір.
Дивись, як безжалісно, безтурботно
цвіт вишні летить на вітер.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are approximately 20 lines visible. The paper has a slight shadow on the right side, suggesting it's resting on a surface.

Вправа 61. Визначте морфемний склад і синтаксичну роль прислівників.

1. На сонячні галяви вже вечір голубий задумливо звисав... І рядом з ним зоря, нервова і смуглява, ховалась за доми, як золота коса... 2. Ми нічого спинити не в силі і ніколи не зможемо вернути. Умираєм ми кожної хвили, але спомини вічно живуть. 3. Не скажу я ні слова востаннє. І на муку твою неясну, на твоє одиноке ридання на прощання рукою махну. 4. Ти простягнеш до мене дитину, будеш бігти за мною, кричать... потім довго стоять біля тину...Та уже не вернусь я назад. 5. Я йду обережно з тобою і очі цілую твої (З творів В. Сосюри).

Вправа 62. Від поданих прислівників утворити форми вищого і найвищого ступенів порівняння. Які з форм утворюються від інших коренів?

Впевнено, рішуче, терпляче, природно, глибоко, погано, чітко, лукаво, дбайливо, гарно

Вправа 63. Наведіть 10 прикладів прислівників, від яких форми ступенів порівняння не утворюються. Поясніть, чому.

Вправа 64. Перепишіть, записуючи в дужках після виділених слів прислівники, від яких утворено форми ступенів порівняння.

1. Надавати соціально-психологічну допомогу постраждалим під час війни не *менш важливо*, ніж підтримувати їх матеріально. 2. Що *найкраще* в Бога є, нехай сьогодні вам дає. 3. В Україні все *більше* з'являється серіалів, які захоплюють глядачів з першої серії, даруючи неповторні емоції та справжні враження (3 Телеграм-каналів). 4. Я *краще* найняв би людину з ентузіазмом, ніж людину, яка все знає (Дж. Рокфеллер). 5. Часом мотивацію сприймають як щось *важливіше* за саме навчання (Освіторія). 6. В умовах циркулярної економіки матеріали в обігу утримують *якнайдовше*, намагаючись звести відходи до нуля шляхом їх сортування та подальшої переробки. 7. Щоб стабілізувати екологічну ситуацію, людство має зменшити глобальний видобуток та споживання *щонайменше* на третину. 8. Негативний вплив кофеїну відчувають навіть ті люди, які *більш швидко* засвоюють його через

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Десь далеко в полі, біля стежки,
Кароокий соняшник стоїть.
Там згубила ти свої сережки
На землі розпечений, як мідь.
Там шукали ми твоєї згуби
Ночами у травах запашних,
Там до дна я випив твої губи,
І до нині ще хмільний від них.
Там цвіла любов непошадима,
Та нема їй більше вороття.
Тільки сонях з карими очима
Там стоїть, немов твоє дитя (Д. Павличко).

Вправа 67. Перепишіть, вставляючи пропущені літери. Підкресліть орфограми. Прислівники у формі найвищого ступеня порівняння розберіть за будовою.

Нам слід якнайр..тельніше п..льнувати, щоб, об..раючи друзів, через н..дбальство не натрапити на щось підроблене (Г. Сковорода). Людям легше тр..мати на яз..ці ро..печену вуглину, ніж таємницю (Сократ). Зв..чайно, в плани можна і треба заглядати, але бажано якнайменше (М. Стельмах). Найбільш ле..ко люди вірять у те, до чого прагнуть (Вольтер). Мені найкраще із тобою бр..сти лісами наугад (М. Стельмах). Номенклатурні дурні, бюрократи! Ваш інт..лект не зважає на карати, а щонайбільше просто на стограм (Л. Костенко). На світі той наймудріший, хто найбільше любить ж..ття (В.Симоненко).

Вправа 68. Розподіліть прислівники на три колонки за правилами правопису.

На/довго, по/всюди, у/тричі, без/кінця, на/виворіт, у/рівень, до/речі, на/прощання, за/одно, на/в/скіс, без/кінця/краю, на/відчай, з/радості, у/перед,

[illegible]

Не ходіть **по нашому** подвірю, не шукайте, що не загубили. Що б там не казали, а ми зробимо **по-нашому**. З двох пунктів одночасно **назустріч** один одному вирушили два потяги. Олеся боялася запізнитися **на зустріч** із майбутнім роботодавцем. **По-перше**, треба визначити відповідальних за проведення конференції. Заняття триватимуть **по перше** грудня. Максим боязко постукав **в останнє** вікно. Це **востаннє** я пробачаю тобі таку недбалість. На Чубинського напав тепер **страх** (М. Коцюбинський). Пішла по лісу косовиця аж **страх**, аж жаль було дивиться (Т. Шевченко). І нащо йому така **сила** грошей здалася? (П. Мирний). Невідомо, яка **сила** змусила його

зануритися в крижану воду. **У купі** піску гралися безтурботно діти. Я думав, що ви будете усі **вкупі** обробляти батьківську землю. **Шкода** від пожежі становить сто тисяч гривень. Мама напекла пирогів із сиром, **шкода**, що батько їх так і не спробував. **З ранку** до пів дня вороже військо вичікувало. **Зранку** любив Гетьман погуляти по великому парку добру годину.

Тестові завдання за темою «Прислівник»

ВАРІАНТ 1

1. Лише прислівники записано в рядку:

А здавна, споконвіку, тут, з-поперед

Б так-сяк, що, голіруч, насправді

В вчора, казна-де, по-вашому, весело

Г чимдуж, щоб, хто-небудь, по-моєму

2. Правильно вказано морфологічні ознаки прислівників у рядку:

А рід, число, відмінок

Б час, спосіб

В незмінність, час

Г незмінність

3. Зясуйте кількість прислівників у реченні:

Місто спить, згасли вогні,

Разом гуляли з тобою всю ніч ми.

Згадка прощання, перші признання...

Де тепер вони? (Б. Палійчук).

А 4

В 2

Б 3

Г 1

4. Не від усіх прислівників можна утворити форми ступенів порівняння:

А рішуче, багато, щойно, далеко

Б гарно, корисно, весело, завзято

В лукаво, ніжно, швидко, дбайливо

Г глибоко, рано, легко, вузько

5. Правильно записано усі прислівники в рядку, крім:

А до пари, незбагненно, десь-то, по-турецьки

Б надміру, щосили, наче четверо, завтовшки

В урозсип, аби-де, поодинці, з-закордону

Г до останку, по-братньому, коли-не-коли, без ліку

6. Всі прислівники пишуться разом у рядку:

А на/відріз, у /п'яте, спід/лоба, по/новому

Б по/пам'яті, з/вільна, з/переляку, на/завжди

В близько/близько, за/кордоном, на/взаєм, на/виплат

Г на/показ, на/пам'ять, у/друге, з/малку

7. Лише означальні прислівники подано у рядку:

А восени, безумно, по-перше, відверто

Б щороку, одразу, далеко, швидко

В просто, розумно, тьмяно, міцно

Г до загину, навперейми, босоніж, зручно

8. Виділений прислівник у реченні «Хоч мовчимо – навколо тиша...»

виконує роль:

А підмета

Б присудка

В означення

Г обставини

9. Усі прислівники пишуться з –нн- у рядку:

А гума..о, безупи..о, організова..о, со..о

Б відмі..о, стара..о, нескза..о, свяще..о

В негада..о, самовідда..о, нездола..о, дореч..о

Г невгамов..о, впевне..о, відда..о, шале..о

10. Помилку в утворенні ступенів порівняння допущено у рядку:

А часто – частіше – більш часто – найчастіше

Б тихо – тихіше – менш тихо – найтихіше, щонайтихіше

В близько – близькіше, більш близько, найблизько, найбільш близько

Г яскраво – яскравіше – більш яскраво – найяскравіше

11. Виділена сполука НЕ є прислівником і її треба писати окремо в реченні:

А На/четверо розкопана, розрита могила.

Б Вони в/двох хутенько піднялися на гору.

В Поїхали спочатку в/перше село, потім –далі.

Г У/перше ми зустрілися давно.

12. У котрому рядку допущено помилку у визначенні морфологічних ознак виділеного слова?

*Дівчата наближались, і все **ясніше** та голосніше чулися їхні голоси та сміх (Г. Тютюнник).*

А прислівник, незмінний

Б означальний, якісний,

В вищий ступінь порівняння, проста форма

Г обставина способу дії

ВАРІАНТ 2

1. Лише прислівники записано в рядку:

А нарівні, кінець кінцем, ластівкою, якби

Б анітелень, обабіч, нарозхват, замолodu

В довкола, напереріз, де-не-де, навіть

Г здавна, без толку, сам, різне

2. Правильно названо типові морфологічні ознаки прислівників у рядку:

А особа, число, відмінок

Б змінний; роль підмета, додатка; неперехідний

В незмінність; співвіднесеність з усіма повнозначними частинами мови; роль обставини; зв'язок з дієсловом; нетипові суфікси

Г незмінність, співвіднесеність з прикметниками

3. Зясуйте кількість прислівників у реченні:

Не забуваймо свого роду,

Щоб знали, хто і звідки ми,

Щоб нести всюди вдачу горду

І шануватись між людьми (В. Крищенко).

А 4

В 2

Б 3

Г 1

4. Не від усіх прислівників можна утворити форми ступенів порівняння:

А рано, пізно, приємно, безтурботно

Б ніжно, молодю, відверто, добре

В нашвидкуруч, холодно, сумно, спеціально

Г гостро, глибоко, безглуздо, мудро

5. Правильно записано усі прислівники в рядку, крім:

А наввипередки, навмисне, удвох, до снаги

Б з давніх-давен, з діда-прадіда, віч-на-віч, сам на сам

В по-латині, по-одному, утричі, по праву

Г десь-не-десь, рік у рік, будь-де, тим часом

6. Усі прислівники пишуться через дефіс у рядку:

А по/перше, по/іншому, на/весні, на/зло

Б будь/як, по/київськи, у/голос, тет/а/тет

В хтозна/як, всього/на/всього, у/четверте, на/вигляд

Г як/не/як, пліч/о/пліч, часто/густо, бозна/де

7. Обставинні прислівники подано в рядку:

А навстіж, достатньо, холодно, тепло

Б праворуч, здавна, навмисне, згарячу

В прекрасно, добре, буйно, соромно

Г душно, добре, легко, щедро

8. Виділений прислівник у реченні «Мені *однаково*, чи буду я жити в Україні, чи ні.» виконує роль:

А підмета

Б присудка

В означення

Г обставини

9. Літеру и слід писати на місці пропусків у рядку:

А по-ведмеж..., удвіч..., навік..., навтьок...

Б навскос..., настільк..., всюд..., мовчк...

В докуп..., навкруг..., наспод..., зовн...

Г нахильц..., інкол..., анітрохи..., по-китайськ...

10. Правильно утворено форми ступенів порівняння прислівника в рядку:

А зручно – більш зручно – найбільш зручніше

Б гаряче – більш гарячіше – найбільш гарячіше

В довго – більш довго – більш найдовше

Г радісно – більш радісно – найрадісніше

11. Виділена сполука НЕ є прислівником і її треба писати окремо в реченні:

А *З/верху* гори відкривається чудовий краєвид.

Б Удосвіта дві хмароньки зустрілися *в/горі*.

В Осінь – це життя, що гомонить *по/своєму*.

Г *На/дворі* повітря було особливо чисте.

12. У котрому рядку допущено помилку у визначенні морфологічних ознак виділеного слова?

І найдужче над тим дивувалась зима, що на цвіт той дрібний в неї сили нема (І. Франко).

А прикметник, початкова форма – дужий

Б якісний

В найвищий ступінь порівняння, проста форма

Г обставина способу дії

Ключі відповідей до тестових завдань

1. Тестові завдання за темою «Числівник»

Варіант 1: 1 Б, 2 Г, 3 В, 4 А, 5 Г, 6 В, 7 В, 8 Б, 9 В, 10 В, 11 А, 12 Б.

Варіант 2: 1 Б, 2 А, 3 Г, 4 В, 5 Б, 6 А, 7 Б, 8 В, 9 Г, 10 Б, 11 Г, 12 Б.

2. Тестові завдання за темою «Займенник»

Варіант 1: 1 Б, 2 Б, 3 Г, 4 Г, 5 Б, 6 А, 7 А, 8 В, 9 А, 10 Г.

Варіант 2: 1 Б, 2 А, 3 Б, 4 Б, 5 Г, 6 Г, 7 В, 8 Б, 9 А, 10 В.

3. Тестові завдання за темою «Прислівник»

Варіант 1: 1 В, 2 Г, 3 Б, 4 А, 5 В, 6 Г, 7 В, 8 Г, 9 Б, 10 В, 11 В, 12 В.

Варіант 2: 1 Б, 2 В, 3 В, 4 В, 5 В, 6 Г, 7 Б, 8 Б, 9 Б, 10 Г, 11 А, 12 А.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. Українська мова : Теорія в таблицях. Завдання у форматі НМТ/ЗНО. Київ : Грамота, 2024. 232 с.
2. Авраменко О., Блажко М. Українська мова та література : Довідник. Завдання в тестовій формі : І ч. Київ : Грамота, 2018. 496 с.
3. Антонюк Н. А. Українська мова : Тренувальні тестові завдання. Довідковий матеріал. Київ : Грамота, 2016. 216 с.
4. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія : підручник. Київ: Либідь, 1993.
5. Білецька О. Українська мова. Комплексна підготовка до ЗНО та ДПА. Тернопіль : Підручники і посібники, 2022. 624 с.
6. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматики української мови. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2004.
7. Венжинович Н. Ф., Пискач О. Д. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: навчально-методичний посібник для студентів українського відділення філологічного факультету. Ужгород: Гражда, 2022.
8. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 334 с.
9. Квартник Т. О., Приходько В. В. Експрес-підготовка до ЗНО. Українська мова та література. Харків : АССА, 2018. 296 с.
10. Плющ М. Я. Граматика української мови : У 2 ч. Ч. 1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : Підручник. Київ : Вища школа, 2005. 286 с.
11. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська мова : Модульний курс : Навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2007. 823 с.: іл.
12. Український правопис / художник-оформлювач О. А. Гугалова-Мешкова. Харків : Фоліо, 2019. 348 с.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

13. Бабій І., Вільчинська Т. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Навчальний посібник. URL : https://www.yakaboo.ua/ua/suchasna-ukrains-ka-literaturna-mova-morfologija-navchal-nij-posibnik.html?sc_content=30923_r1475v1876 (дата звернення : 01.02.2025)

14. Бодрягіна А. Презентація до уроку «Уживання числівників на позначення дат і часу». URL : <https://vseosvita.ua/user/id191558/library> (дата звернення : 24.01.2024)

15. Бацько Л. М. Урок: Числівник як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксичні функції. розряди числівників за значенням. URL : <https://vseosvita.ua/lesson/chyslivnyk-yak-chastyna-movy-znachennya-morfolohichni-oznaky-syntaksychni-funktsii-rozryady-chyslivnykiv-za-znachennnyam-178617.html> (дата звернення : 01.02.2025)

16. Вірші Павла Вишебаби. URL : <https://www.vyshebababa.com.ua/virshi-vyshebababa> (дата звернення : 09.02.2025)

17. Гримашевич Галина. Система українського числівника XVI – XVII ст. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/11374/1/%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%872.pdf> (дата звернення : 21.01.2025)

18. Займенник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. URL: https://www.youtube.com/watch?v=wMjyTJYVjtA&ab_channel=MONUKRAINE (дата звернення : 12. 12.2024)

19. Що — сполучник чи займенник? URL: https://www.youtube.com/watch?v=fnE-nQK70f0&ab_chan-nel (дата звернення : 12. 12.2024)

САМОВЧИТЕЛЬ
з морфології сучасної української мови
з практикумом

частина 2

Підписано до друку 19.12.2024.
Формат 70х100/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Друк. арк. 7. Умов. друк. арк. 9,1.
Обл.-вид. арк. 4,3
Наклад 10 прим. Зам. № 1239/1.

Віддруковано ФОП Корзун Д.Ю. з оригіналів замовника.
Свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця
серія В02 № 818191 від 31.07.2002 р.
21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.
Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>